

SLOBODNI DOM

Dajmo u slobodi i u pravu živjeti seljaku, pa će živjeti slobodna Hrvatska i njezina prava. To je politika seljačke stranke.

Ne će biti ništa,
dok ne bude pravice!

Antun Radić

Lako se može dogoditi, da seljački republikanski duh jednim mahom obuzme svih 15 milijuna južnih Slavena i onda je Balkanska federacija u svom jugoslavenskom obliku odmah gotova stvar.

Republika svemu svijetu dika!
Vjera u Boga i seljačka sloga!

Stjepan Radić

GLAVNO GLASILO HRVATSKE SELJAČKE STRANKE

Broj 8.

Dne 22. ožujka 1945.

Godina III. (33)

Odlikovanja zaslužnih Hrvata

U svečanoj dvorani Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Beogradu izvršena je 16. o. mj. predaja odlikovanja zaslužnim Hrvatima u Narodnooslobodilačkoj borbi. Odlikovani su ordenom Narodnog oslobođenja: predsjednik Izvršnog odbora HSS Franjo Gaži, član Izvršnog odbora Pavao Krce i ministar za Hrvatsku dr. Pavle Gregurić, dok su ordenom Bratstva Jedinstva odlikovani dr. Mladen Iveković, odjelni predstojnik odjela za industriju ZAVNOH-a i prof. Nada Sremec, član ZAVNOH-a.

Svečanoj predaji odlikovanja prisustvovali su ministri: Andrija Hebrang, Frane Frol i dr. Zlatan Sremec, glavni tajnik Izvršnog odbora HSS Ante Vrkljan, član predsjedništva AVNOJ-a i ZAVNOH-a Vicko Krstulović, član Izvršnog odbora HSS Filip Lakuš i odjelni predstojnik odjela za narodno zdravlje ZAVNOH-a potpukovnik dr. Srećko Šilović.

Predajući odlikovanja predsjednik AVNOJ-a dr. Ivan Ribar pozdravio je odlikovane ovim riječima:

»Ja sam toliko vremena bio zajedno s vama i mnogi od nas iz predsjedništva AVNOJ-a naročito u oslobođenim krajevima Hrvatske imali smo prilike, da vidimo sve vas na djelu od prvog dana borbe našeg pokreta, a naročito u izgradjivanju narodne vlasti. Tu ste zaista pokazali što znate i možete. Ništa vas nije moglo smesti da ispunite zadatke u izgradjivanju narodne vlasti, a vaš rad imao je i plodonosan uspjeh. Svi, koji se interesiraju za poslove i rad u Hrvatskoj imali su prilike vidjeti što je uradjeno. Vi ste radili ne samo u oslobođenim krajevima, nego i u onim, koje smo mi kontrolirali. Vi ste našli prilike i mogućnosti da učinite sve što je potrebno da organizirate vlast mjesnu, okružnu ili seosku svuda po Primorju, Slavoniji, Bosni, Lici, Kordunu, Baniji i drugdje. Treba naročito istaći vaš rad u jačanju jedinstva i bratstva hrvatskog i srpskog naroda. Vi ste dali sve od sebe ne samo za pravilno postavljanje pitanja dalje suradnje i sloge Hrvata i Srba, nego i njihovog pravog jedinstva. Ja vam, drugovi i drugarice, od srca čestitam ovo visoko odlikovanje i vi ćete se s ovim odlikovanjima ponositi, jer ova odlikovanja ne podjeljuje jedna ličnost, nego ih podjeljuju naši narodi ne samo borcima, nego i prvoborcima u borbi za izgradjivanje naše vlasti.

U ime odlikovanih zahvalio se predsjednik Izvršnog odbora HSS Franjo Gaži ovim riječima:

»Druže predsjedniče! Na ovim odlikovanjima, kojima nas je AVNOJ odlikovao, kao i na lijepim riječima, koje ste u ime predsjedništva AVNOJ-a rekli, ja se i u ime svojih drugova najljepše zahvaljujem. Jeste, radili smo. Iz vaših riječi vidi se, da je to bilo zapazeno i kod najviših ustanova. Mi smo radili ne da dobijemo odlikovanja, nego smo radili da izvršimo čovječanske dužnosti u ovim teškim vremenima. Potaknuti ovim odlikovanjima i vašim plemenitim riječima, radit ćemo do konca svog života na započetom djelu do potpunog i uspješnog završetka.

Izjava predsjednika Izvršnog odbora Hrvatske seljačke stranke o deklaraciji narodne vlade

Predsjednik Izvršnog odbora Hrvatske seljačke stranke Franjo Gaži, za vrijeme svog boravka u Beogradu, dao je o deklaraciji narodne vlade beogradskom listu „Politici“ ovu izjavu:

„Obrazovanje vlade maršala Tita primljeno je s najvećim oduševljenjem u čitavom hrvatskom narodu.

Time su razbijene i posljednje nade naše reakcije, koja je širila vijesti, da po obrazovanju vlade ne će ići tako kako se počelo. Zato je hrvatski narod jednodušno pozdravio i vladu i njezinu deklaraciju, jer se nije prevario u nadama, koje od početka polaže u Narodnooslobodilački pokret i u maršala Tita. Ova vlada nije kao prijašnje. Narod je smatra kao svoj vlastiti dio, kao dio samoga sebe, pa je zato neizmerno voli i od nje se samo dobro nada. Hrvatski narod je uvjeren iako u vladi učestvuju i ličnosti, koje nisu poznate u Narodnooslobodilačkoj borbi, i koja će dobiti povjerenja na-

šeg naroda po njihovom budućem radu, da će vlada maršala Tita oživotvoriti sve odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja u Lajcu, da će sačuvati i učvrstiti tekovine Narodnooslobodilačke borbe i da će svi problemi, koje ona zahvaća biti pravilno riješeni. Zato nam je najveće jamstvo maršal Tito.

Nas Hrvate najviše zanimaju granice naše federalne jedinice. Zato mi pozdravljamo odlučnost vlade u nastojanju, da nam se priključe oni dijelovi, koji su od našeg naroda dugo bili otrgnuti. Narod jedva čeka prisajedinjenje hrvatskih jadranskih otoka, Istre i drugih krajeva.

Kažem vam ponovno, odlučnost vlade, da se za ove krajeve zauzme izazvala je najdublji utisak u hrvatskim širokim slojevima. Narod je potpuno siguran, da je ova vlada najbolje jamstvo da će se srpsko-hrvatski odnosi još više produbiti u smislu najsrdačni-

jeg bratstva i jedinstva i da je prošlo vrijeme, da s tim odnosima mogu razne vladavinske klikke praviti politički račun, kao što je to u prošlosti bilo.

Kao seljak vidio sam i osjetio radost naših hrvatskih seljaka, kada su iz deklaracije saznali, da će se radničko-seljačka pitanja riješiti baš onako kako se kod nas želi, da će se izvršiti agrarna reforma i kolonizacija.

I u obnovi zadrugarstva hrvatski seljački narod vidi sretan izlaz i spas onih špekulanata, koji su nas decenijama (desetljećima) pljačkali. Mogu vam reći, da je u Hrvatskoj isto tako najljepše primljena odluka narodne vlade i maršala Tita, da se u najskorije vrijeme obrazuju vlade federalnih jedinica.

Iz svih tih razloga znajte, da vlada ima i da će uvijek imati na svom programu pod vodstvom maršala Tita punu potporu hrvatskog naroda.

Demokracija i federacija

Kad su se godine 1918. počeli da ujedinjuju Slaveni na jugu u jednu državu nazvanu SHS ujedinjavali su se i neprijatelji Slavenstva i od početka razvitka te državne misli ubacivali su smicalice da se ne postigne sloga među našim narodima. Ti neprijatelji iz vana podupri su na jednoj strani krilaticu velikosrpskih šovinističkih političara, koji su tvrdili da su oni, to jest ti političari oslobodili Hrvate i da imaju pravo vladati nad njima, a na drugoj strani nastojali su kod Hrvata omraziti svaku zajednicu i pomisao na slogu među slavenskim narodima. Za Judin novac i volju tudjina naša su gospoda međusobno podijelila uloge i zametnuo se oštar politički boj pripremljen iz vana, od fašizma između gospodskih političara južnoslavenskih naroda. Kao vedar dan bio im je jasan cilj raspirati što više i jače mržnju među našim narodima.

Veliki vođa hrvatskih seljaka Stjepan Radić vidio je u tome našu propast i protiv tih namjera vanjske reakcije bacio se u borbu svom snagom svoga uma; poveo je borbu protiv širitelja nesloge među našim narodima; bacio se u borbu protiv povlaštene šačice ljudi što su se okupljali oko monarhije i centralizma, jer im je to osiguravalo vlast i udoban život na račun radnog naroda.

Boreći se protiv crne reakcije Radić je suprotstavio republiku protiv monarhije, federaciju protiv centralizma, demokraciju (narodnu vlast) protiv povlaštene šačice gospodskih računčunčija, koji su svoje političke račune zasnivali na poznatoj »zavadi pa vladaj«. Odpočela je bitka između onih, koju su širili neslogu, branili kralja, centralizam i na-

silja, te onih, koji su širili slogu i ravnopravnost među našim narodima. Hrvatski narod u velikoj većini prionuo uz program HRSS, koji je tražio bratsku slogu među slavenskim narodima, koji je tražio da se svi Slaveni ujedine pod okriljem velike slavenske zemlje majke Rusije kako to i u programu HRSS u 6. točci stoji zapisano:

— Slavenstvo vriedi u svijetu jedino sa Rusijom i radi Rusije. —

Stjepana Radića u takvom njegovom radu počele su da podupiru sve napredne snage, svi napredni ljudi u našoj zemlji. Oko Stjepana Radića počelo se okupljati što je borbeno i napredno i što je u svom srcu nosilo zahtjev za socijalnom pravdom, jednakošću, nacionalnom slobodom, a nada sve težnju za slogom među Slavenima. Radićev nauk o republici, federaciji, demokraciji i bratskoj slozi među našim narodima počeo je prelaziti granice Hrvatske — počeo se širiti u Sloveniji, Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori. Braća su se počela međusobno dogovarati i slagati; počele su se otvarati oči i naši narodi vidjeli su pred sobom pravog svog neprijatelja: neslogu, monarhiju, centralizam i povlaštenu šaku ljudi posadjenu na grbaču naroda.

Uvidjevši da bi napredne narodne snage, koje su se sve jače okupljale oko Radića mogle ugroziti njihove položaje naručili su njegovo ubojstvo. To ubojstvo naručili su isti oni elementi, koji su danas za isto nasilje, za monarhiju i centralizam.

Od Radićeve smrti do danas mnoge se toga promijenilo.

Poslije njegove smrti gospoda iz

vodstva HSS sve više su počela naginjati fašizmu i odalečivati se od osnovnih točaka Radićeva programa: bratske sloge, narodne vlasti i federacije. Ta gospoda počela su se potajno dogovarati i sakrivati od hrvatskog naroda svoj rad i planove, dok konačno pred sam početak rata ne padoše potpuno u zagrljaj fašizma počinivši vjerolomstvo nad programom stranke i izdaju kakvu povijest ne pamti. Na drugoj strani Hrvatski je narod poslije smrti svoga učitelja nesmanjenom upornošću nastavljao njegovo djelo.

Kad je Komunistička partija počela u 1941. godini organizirati narodni ustanak u Jugoslaviji ona je na prvom mjestu istakla borbu za istjerivanje okupatora iz naše zemlje, k tome još tri osnovna, temeljna politička načela: demokraciju, federaciju i bratsku slogu među slavenskim narodima. Oko tih načela počeli su se okupljati ljudi iz raznih političkih stranaka — nekomunisti, jer su vidjeli da baš na tim temeljnim načelima počiva sreća naših naroda.

Naročito su stupali u Narodnooslobodilački pokret pristaše braće Radića, jer su u demokraciji, federaciji i bratskoj slozi vidjeli oživotvorenje svog stranačkog programa za koji je položio svoj život i sam Stjepan Radić. Federativno uređenje Jugoslavije bio je zahtjev hrvatskog naroda od prvih dana njezina osnutka, to jest Hrvatski narod je tražio da Hrvat vlada u Hrvatskoj, Srbin u Srbiji, Slovenac u Sloveniji, Makedonac u Makedoniji; da u svim tim federativnim jedinicama budu braća među sobom potpuno ravnoprav-

na, a da prema vani svi zajedno čine jednu cjelinu. Eto te težnje iz programa Hrvatske seljačke stranke potpuno ostvaruje Narodnooslobodilački pokret

Druga važna narodna težnja jest demokracija (narodna vladavina) — odozdo prema gore, da narod bira i kontrolira sve od mjesnog NOO-a do najvišeg državnika. I tu narodnu težnju stvaraju Narodnooslobodilački pokret.

Treća jaka težnja jest bratska sloga među slavenskim narodima pod okriljem Rusije. I tu narodnu težnju ostvario je, i još uvijek ostvaruje Narodnooslobodilački pokret.

Uvijek mi je pred očima slika, koju sam vidio kad smo početkom 1943. godine na Kamešnici (u Dalmaciji) uhvatili nekog seljaka, koji je krao narodu sjemenski krumpir iz trapova. Sazvali smo seoski zbor, izveli krivca pred narod, nabrojili njegove kradje i tražili od naroda neka sam odluči što ćemo s njim učiniti. Poslije rasprave narod je predložio da okrivljenik nadoknadi šteto oštećenima, da ga se još materijalno kazni što je vršio kradje, da ga se pusti, jer je ranije u selu bio poznat kao pošten čovjek, a ovo što je učinio, učinio je iz bijede. Zaključak naroda izvršen je odmah. Stariji ljudi su klimali glavom i govorili:

— Jest Bogami imaju partizani pravo. To je prava narodna vlast. Šta bi sve od toga ranije napravili advokati. Bilo bi čudo, jer su ti majstori znali od pravog učiniti krivog, a od krivog pravog.

I što mislite, taj seljak nije više nikome uzeo ni toliko koliko vrijedi jedna igla.

Narod, koji u sebi nosi sve elemente pravde i demokracije nikada se ne vara.

I nakon svih ovih iskustava i pobjeda javljaju se neki ljudi kao na primjer Milan Grol, koji govori o nedjeljivosti Srbije i Makedonije zbog »naskidive veze Morave i Vardara«. Govori o tvrdim riječnim povezanostima, pred očima im je prevlast jednog naroda nad drugim. Takav rad uperen je protiv federacije. Govore dalje kako će o tome — o federaciji — kasnije odlu-

čiti ustavotvorna skuština, a zaboravljaju da su narodi Jugoslavije o tome odlučili u najteže dane naše borbe, u Jajcu 29. studena 1943. kad je i donesena odluka, koju nitko više ne će i ne može mijenjati i s kojom se ne može špekulirati, jer je to volja svih naroda nove federativne, demokratske Jugoslavije: koju se prolijeva toliko krvi. Spomenuta odluka u 4. točki Deklaracije glasi:

— Da se Jugoslavija izgradi na demokratskom federativnom principu (temelju) kao državna zajednica ravnopravnih naroda.

Iza te, i drugih odluka i tekovina narodnooslobodilačke borbe stoje svrstani svi naši narodi kao jedan čovjek kao jedna duša, a predvodi ih naš mudri vodja Tito.

Istina, ima nešto o čemu će odlučivati konstituenta to jest ona će odlučivati o obliku vladavine — o monarhiji ili republici.

I o tome je vodja Hrvatske seljačke stranke Stjepan Radić rekao svoju riječ:

— Republika je sama po sebi jedna velika istina, a monarhija nazadak. Republika je budućnost, a monarhija prošlost.

Kad je Stjepan Radić tako mislio i govorio, on je dobro znao da tako misli hrvatski seljak i zbog toga nije ni potrebno danas pitati hrvatsko seljaštvo da li je za monarhiju ili za republiku.

Veliki Narodnooslobodilački pokret ispunjava pretežni dio programa Hrvatske seljačke stranke, a u nekim točkama ide i dalje od toga, jer napredno vrijeme traži još više nego se tražilo i moglo tražiti pred kojih 30—40 godina. Eto to i jest ono što je čvrsto povezo Izvršni odbor Hrvatske seljačke stranke uz Narodnooslobodilački pokret, uz Jedinствену narodnooslobodilačku frontu i maršala Tita.

Ovu slogu, između radnika i seljaka, za kojom je oduvijek težio obespravljani seljak ostvario je Narodnooslobodilački pokret i tu slogu više nitko i nikada s nikakvim političkim smicalicama raskinuti ne će i ne može.

**STANKO ŠKARE, seljak
tajnik Izvršnog odbora HSS**

Dr. Maček pomaže ubojice Stjepana Radića

Program Hrvatske seljačke stranke, stvoren po Stjepanu Radiću obuhvatio je velik dio hrvatskog naroda. Videći u tom programu zastupane svoje interese, hrvatski narod se okupljao sve više i više u tu organizaciju, kako bi što lakše vodio borbu protiv vladajućih austro-ugarskih, pa onda frankovačkih i konačno velikosrpskih hegemonističkih klika, koje su ga sve više i više spriječavale u njegovim zahtjevima za socijalnom pravdom i nacionalnom slobodom.

Uprona borba hrvatskog naroda, vodjena od Stjepana Radića za ostvarivanje težnji hrvatskog naroda u pogledu slobode i ravnopravnosti, krnjila je klikaške interese tadašnje vladajuće reakcionarne skupine i dovela do ubistva Stjepana Radića u beogradskom parlamentu. Smatram, da je ovo dovoljan dokaz požrtvovnog rada za interese svoga naroda.

A sada se osvrnimo na najuži krug ljudi, koji su u to vrijeme bili okupljeni oko Stjepana Radića od kojih je on, smrtonosno ranjen, a s njim i čitavi hrvatski narod očekivao započete velike borbe. Poslije njegove smrti preuzeo je vodstvo stranke dr. Maček, oko kojega se okupilo još više hrvatskog pa čak i dobar dio srpskog naroda, kao protest postupka vladajuće klike i ubistva Stjepana Radića. Na žalost, vodstvo HSS s Mačekom na čelu iako potpomognuto od skoro čitavog hrvatskog, a i znatnog dijela srpskog naroda nije pravo slijedilo rad i program Stjepana Radića. To se najtočnije odrazilo prigo-

dom dolaska okupatora u našu zemlju, kada je dr. Maček pristašama HSS izdao naredjenje, da se priključe ustaškom pokretu, to jest da se stave u službu okupatoru.

Iz ovakovog rada dr. Mačeka i njegove okoline vidimo ne samo pomoć okupatoru, nego i to kako on nastoji svim silama dovesti opet na položaj one iste ljude, koji su krivi za smrt Stjepana Radića, čime dokazuje, da je i on neprijatelj čitavom hrvatskom narodu. Dok srpski narod u zajednici s hrvatskim narodom vodi upornu borbu protiv povratka kralja Petra, što su najbolje pokazale nedavne demonstracije po čitavoj našoj zemlji, dotle dr. Maček sa svojom okolinom nastoji svim silama povratiti ugnjetavače hrvatskog naroda na stare položaje, a time i na grbaču hrvatskog naroda. Svim se ovim dokazuje, da dr. Maček želi pomoći ubojicama Stjepana Radića da i dalje onemogućuju i uništavaju iskrene borbe za ravnopravnost hrvatskog i ostalih naroda naše zemlje.

No hrvatski narod svojim aktivnim učešćem u Narodnooslobodilačkom pokretu ostvaruje program HSS. Okuplja se oko Izvršnog odbora Hrvatske seljačke stranke i osudjuje sve krivce, a prvenstveno dr. Mačeka i kliku oko njega. Prema tome vrijeme je, da i onaj dio hrvatskog naroda, koji je bio duže pod neprijateljskim utjecajem dodje do spoznaje o izdaji dr. Mačka, te da se priključi Izvršnom odboru Hrvatske seljačke stranke, koji je jedini pravi sljedbenik braće Radića i njihovog programa.

Da je u Narodnooslobodilačkoj borbi došao do izražaja program Hrvatske seljačke stranke, najbolje nam dokazuju donešene odluke na III. zasjedanju ZAVNOH-a. Jednakost, ravnopravnost i puna sloboda bile su vjekovne težnje naših naroda. Za ostvarenje i sprovođenje u život tih odluka, potrebno je, da se još čvršće zbijemo u redove Narodnooslobodilačkog pokreta i heroja maršala

našeg ljubljenog vodje i heroja maršala Josipa Broza-Tita.

Pozdravljam čitatelje »Slobodnog Doma».

Vjera u Boga i seljačka sloga i da što prije dodje:

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

IVAN DUJMOVIĆ-BRADA

bivši narodni zastupnik HSS i član JNOF-e za kotar Otočac

Borba bačkih Hrvata za slobodu

Dne 6. siječnja ove godine krenuo sam iz Čazme u Beograd. Kako se kroz Srijem nije moglo, morao sam preko Drave u Madjarsku, pa kroz Pečuh i dalje preko smrznutog Dunava pješke po ledu do Baje, a onda dalje vlakom u Suboticu.

Put je bio vrlo težak. Za kakvog razmaženog gradjanina nemoguće, ali stari partizan, naučen na najgore, podnaša sve. Do Drave išao sam nešto pješke, nešto po sjeznoj mećavi na saonicama preko Grubišnog Polja, Djulovca, Slatine u Sopje i Noskovce. Ali tu je Drava i dalje ne možeš. Nije pravi led da drži, a ni skela ne može, jer joj led smeta. No, ipak mi se uspjelo prevesti čamcem ispod porušenog mosta u Noskovicima na madjarsku stranu. Čuo sam da se tamo može putovati vlakom. Tako sam, teškom mukom došao do vlaka. Putuje se najviše na otvorenim vagonima, u kojima se vozi rudača, drvo i klade. Bilo je i nekoliko osobnih vagona III. razreda, ali je svijeta bilo toliko da se nije moglo ni micati. Tako se moralo stajati nekoliko sati, pa i cijelu noć. Ipak sam koncem siječnja stigao u Suboticu.

Subotica je grad od 120.000 duša. Od toga je preko 70.000 Hrvata. Hrvati čitave Baranje nijesu se ni najmanje ogrješili o našu Narodnooslobodilačku borbu, što više, subotički Hrvati pokazali su se kao odlični borci, te su mnogo doprinijeli, da je Subotica oslobođena s neznatnim žrtvama. Ne samo narod, seljaci i radnici, nego i svećenstvo, mnogo je trpjelo od madjarskih fašista za vrijeme okupacije. Biskupa Lajču Budanovića i župnika, glasovitog Blaška Rajića, odveli su madjarski žandari daleko u Madjarsku u logor i tamo ih onako stare mučili gladju i zlostavljaljali. Župnika Rajića tako su jako prebili, da se ni sada ne može ni dići ni oporaviti. Pohađio sam i biskupa i župnika, obojicu starih patnika, koji su podnijeli strašne muke samo zato, što su čelik-Hrvati, što nijesu htjeli služiti neprijatelju i što nijesu htjeli biti izdajice vlastitog naroda. Od njih sam čuo čitavu povijest bačkih i baranjskih Hrvata i onih mnogih hrvatskih sela što u Madjarskoj već stoljećima žive bez ikakve slobode, a čiste su hrvatske krvi.

Koliko je jaka slobodarska svijest Hrvata Subotice, vidjelo se najbolje prilikom sv. potvrde u Tavankutu, kada je došao biskup Kaloša, iz Madjarske (pošto je biskup subotički u logoru) i doveo sa sobom orguljaša, koji je u crkvi odsvirao i zapjevao madjarsku himnu. Svijestan narod što je učinio na to? Demonstrativno je sav odmah izašao iz crkve. Svijesni bunjevački Hrvati nisu se plašili ni onih mnogobrojnih žandara-perjaša što znači, da je narodni duh jači od svih bajuneta i da je takav narod dostojan prave demokratske slobode.

Subotički Hrvati vrlo su se obradovali mome dolasku u njihovu sredinu. Obradovali su se i time što im je došao član ZAVNOH-a i član Izvršnog odbora HSS da im rastumači kako se moglo dogoditi da dr. Maček pomaže izdajnika i krvoloka Pavelića, iako se to protiv programu HSS, koji je program potpuno

demokratski i koji se temelji na slavenskoj uzajamnosti.

Jedinstveni NOF za Suboticu sazva je s plakatima skupštinu za 30. siječnja. Iako je toga dana bila najjača zima, te oštri sjever nemilice duvao, narod je ispunio do posljednjeg mjesta subotičko kazalište. Skupštinu je otvorio predsjednik JNOF Grgo Skenderović, veterinar i dao riječ meni, dolje potpisanom.

U odlučnom govoru rastumačio sam gradjanima Subotice razliku između neumrlog nam učitelja Stjepana Radića i dr. Mačeka. Dokazao sam Mačekove političke pogreške, koje Stjepan Radić da je živ sigurno ne bi činio. Govorio sam o ugovoru između Pavelića i Draže Mihailovića o njihovom međusobnom pomaganju, što je najgadniji i najsrमतotniji čin u povijesti naših naroda. Dogovorili su se kako će bolje služiti neprijatelju, te ubijati i uništavati svoj vlastiti narod. Govorio sam i o slabom temelju na kojem je počivala stara Jugoslavija. Narodnu volju najprije su falsificirali u Beogradu, a onda i u Zagrebu počeli krivotvoriti. Mi ne ćemo krivotvorene demokracije. Mi hoćemo pravu i istinsku demokratsku federativnu Jugoslaviju!

Iza mene govorio je prvak HSS iz Subotice odvjetnik Mičo Skenderović, te me na koncu svog govora javno zamolio, da kod Maršala Tita budem tumačem o njihovoj privrženosti i zahvalnosti prema njegovoj osobi.

Govorili su još seljaci: DMITAR Mijatov iz Aleksandrova i JAKOV Kujundžić iz Tavankuta i na kraju predsjednik NOO za Suboticu Lajčo Jaramazović.

Skupština je završena burnim klicanjem maršalu Titu i slobodnoj demokratskoj i federativnoj republici Jugoslaviji.

Nakon skupštine narod je pod narodnim zastavama manifestirao protiv Petra Karadjordjevića, a za republiku. Par dana kasnije govorio sam i na omladinskoj konferenciji i na jednoj rejonskoj skupštini, gdje se provodjao izbor odbora. Još sam govorio u Maloj Borni na sastanku, kojeg je sazvaio tamošnji župnik i partizan Lebović. Govorio sam i u Tavankutu, tom žarištu hrvatske seljačke ideje i žarištu sadašnje narodnooslobodilačke borbe na području grada Subotice. Par dana proboravio sam u Bajmoku, u kojem imade oko 4.000 Hrvata. Tamo nisam prisustvovao nikakvoj skupštini, nego sam razgovarao s pojedincima.

»Stotine smo godina«, kažu, izdržali pod Madjarima do 1918. godine, a poslije nam velikosrpska klika nije dala slobodnog razvitka, nego je postupala s nama tako, da grad Subotica nije mogao ni pedalj naprijed u svom razvitku, i ako su drugi tako veliki gradovi napredovali. Umjesto da se industrija razvijala, ona je svakoga dana sve više propadala. Nadamo se, da će uskoro biti konačna smrt fašizmu i da će svanuti sloboda narodu. — da će svanuti i nama bolji dani, da sami upravljamo svojom sudbinom, jer smo se i mi borili.«

To je riječ bačkih Hrvata!

FILIP LAKUŠ, seljak

član Izvršnog odbora HSS

Tko dostojno želi živjeti, za pravdu se mora boriti

Te riječi iz stare pjesme ukrajinskih revolucionarnih seljaka tako su stare, kao i seljačka patnja. Takvih pjesama ima svagdje gdje ima seljaka, koji su ih pjevali u miru, dok su obradivali svoja polja i sabirali snage za novu bunu; pjevali su ih u borbi, da ih sokoli i da im olakšava na samrti smrtni hropac. Hrvatski narod ima također veliko mnoštvo ovakvih pjesama, mudrih uzrečica i priča o mukama i borbama seljaka. Od koljena na koljeno otvorenim ili pričajenim riječima, predavalo je staro koljeno mladjem zavjet, da se bori i da ne žali umrijeti u toj borbi za dostojniji život naroda.

Kroz stoljeća i stoljeća seljak je bio rob i patnik. Patio se i borio protiv svojih tlačitelja, ali u tome nije uspio sve do danas. Zašto? Zato što nije bio organiziran, čvrsto povezan s onima, koji su istu muku mučili, i što nikada nije umio da okrene oružje protiv onih, koji su se njemu nametnuli za gospodare. Gospodari su ih uvijek do sada uspjeli rascijepati i njihovim vlastitim snagama ih potući. Vlast je uvijek bila u rukama gospode i narodnih izrabljivača. Nikad nije narod imao vlast, osim za vrijeme izbora. Ali čim je odglasao, vlast je iz njegovih ruku prešla u ruke onih, koji nisu vodili brigu o tome, da se zaštite narodni interesi, a još manje, da se ostvare narodne težnje.

Da li je država ikada bila narodna? — Nije! — Nikad se nije zaštićivalo seljaka i ostali radni narod, kao ni njihov život. Zaštićivali su se jedino interesi manjine. Nikada države nisu polazile u rat zbog slabih cijena žita i drugih seljačkih proizvoda, nisu polazile u rat za obranu seljačkog naroda, već jedino za obranu interesa vlastele ili boljara, a kasnije za obranu kapitalističkih-bogataških interesa. Čim se neka slabija, ili manja država pokušala oteći utjecaju neke jače države, te nije htjela kupovati za skupe novce robu tvorničara te države, došlo bi između tih država do rata. Vojska jače države podjarmljivala je drugi narod, seljački i radnički narod u drugoj državi, i pljačkala za bogataške i tvorničarske interese. Ti isti tvorničari silili su i svoj narod da također kupuje njihovu skupu robu i da im radi za niske nadnice. U njihovim rukama bili su i vojska i žandari, uprava i politika, koja je štiti bogatašku manjinu u državi i pomagala je da se održi na vlasti, ili kako naš narod kaže — na koritu, a narod im je to njihovo korito punilo, otkidajući sebi od usta.

Suvišno je to skoro i spominjati hrvatskom narodu, kad on taj život pozna bolje od ikoga i zbog čega je u današnjem času i odlučio da jednom zauvijek uzme sudbinu svoju u vlastite ruke i da putem borbe se izgradi novu državu — narodnu državu. U takvoj državi radit će se ono od čega će imati koristi ogromna većina naroda, a ne će se braniti nepravdom stečene povlastice (privilegije) neznatne manjine. Vojska državna uprava ne će biti nešto odvojeno od naroda, nešto što bi protiv njega radilo, jer su to organi narodne vlasti, koji vrše službu ne po nalogu kralja, i povlaštene šašice ljudi, već onako kako to želi sam narod.

Tko već danas ne vidi razlike između kotarskog Narodnooslobodilačkog odbora i stare kotarske vlasti, slijep je ili je pokvarenjak. Tko je u bilježniku, kotarskom predstojniku i velikom županu gledao predstavnike naroda i narodne vlasti, imao je mnogo fantazijamašte, i sigurno ih nikad nije osjetio na svojim plećima ili nije imao s njima posla. Kada je seljak dobio pravo ako je tražio od njih zaštitu za svoje interese protiv gospode? — Nikada! Ako je bio prisiljen da se parniči sa sebi ravnim, dobio je parnicu onaj, koji je imao više novaca.

Kad sam se jednom kao kotarski liječnik vozio sa seljacima njihovim bo-

lesnicima i razgovarao s njima o seljačkim mukama i nepravdama, koje se nanose njima, rekoše mi oni:

»U ovoj zemlji ne trebaš se, doktore, bojati nikoga, doklegod imaš novaca«.

Ta narodna mudrost izrečena je na temelju stoljetnog iskustva na milijunima primjera.

Danas se narod bori da tako više ne bude! Narod će vladati, donositi zakone i izvršavati ih. U tom poslu pomagat će mu oni stručnjaci, koje narodna vlast treba i za koje je potrebno posebno stručno znanje, i koje sam narod ne može vršiti. Te svoje stručne pomoćnike narod će sam sebi školovati iz svojih redova. Do sada su školovani ljudi, koji su dolazili u službu među narod bili većinom iz neseljačkih i neradničkih obitelji. Na zagrebačkom sveučilištu otpadalo je na svaku stotinu djaka tek dvanaest djaka iz seljačkih obitelji, a iz radničkih na svaku tisuću samo tri djaka. Svi ostali djaci 88 posto bili su iz obitelji: bogataša, tvorničara, trgovaca, obrtnika i činovnika, pa radi toga nije ni bilo čudno, da takvi činovnici, »upravljajući naroda«, koji su dolazili iz grada i većih mjesta, nisu narod opće poznali, a kamo li, da bi s njim osjećali jednako i da bi ga voljeli kao svog brata i druga. Narodna će vlast učiniti, da se ta stoljetna nepravda ukloni, i da seljačka i radnička djeca mogu u sve škole kroz koje će se osposobiti za stručne pomoćnike ostalog svojih braći i drugovima, koji su ostali kao seljaci na svojim poljima i kao radnici u tvornicama. Klika na vlasti onemogućavala je seljačkoj i radničkoj djeci da pohađaju više škole, bojeći se, da oni ne postanu vođe obespavljenog svog naroda, kao i zbog toga, da im ne bi morali prepustiti i odstupiti unosna i bolja mjesta, koja su oni htjeli osigurati za svoju djecu, kao i za djecu svojih odanih i vjernih službenika.

Čak ni pučkih škola nisu dali seljaku. U Hrvatskom Zagorju bilo je školskih općina u kojima 71 posto djece nije moglo polaziti u prvi razred, jer u školi nije bilo dovoljno mjesta. Kako vidimo, samo dvadeset i devetero djece od svake stotine je moglo polaziti osnovnu — pučku školu. Među tom djecom, koji su postali polaznici škole, bilo je razmjerno najmanje seljačke djece, jer su i tu najprije dolazila u obzir djeca seoske gospode. Seljaku nisu dali prosvjetu, da mu ne bi pala mrena s očiju, jer bi tada on vidio oko sebe svijet onakav, kakav on uistinu i jest — krut, bez slobode i bez pravde za seljaka i radnika. Takvo saznanje moglo bi dovesti do pobune naroda, mislili su oni, i nastojali to spriječiti. Zbog toga nisu davali seljačkoj i radničkoj djeci niti prosvjetu iz osnovnih škola, a kamo li naobrazbu viših škola. Ne dati naobrazbu seljaku i radniku bio je jedan od ciljeva opreznog gospodstva vladajućih slojeva.

Isto tako ni materijalna dobra nisu bila na doseg seljaku ni radniku. Podjela dobara, potrebnih za život, bila je nepravdna tako, da dok su jedni živjeli u izobilju i razbacivali se, drugi su umirali od gladi, smrzavali se zbog slabog odjeće i obuće, bez drva i stana. Mnogi su umirali prije vremena od premorenosti, jer su već kao djeca morali raditi teške poslove. Bilo je vremena kad je dijete radilo dvanaest i više sati dnevno, a stariji po šesnaest i više. I danas još u nekim zemljama rade rudari u rudokopima toliko i po takvim prilikama, da svake godine umire trećina — dakle svaki treći, umjesto svaki pedeseti, kako obično narod umire. Koliko naše djece i ljudi umire od gladi u raznim krajevima naše zemlje, kao na pr.: Lici, Zagorju, Dalmaciji, Primorju, Prigorju? Koliko ih zaostane u rastu, jer nemaju dovoljno hrane za građu svog tijela?

U isto vrijeme, kad u jednom krajn

ljudi umiru od gladi, u drugom veleposjednici pale žito, bacaju ga u more, lože s njime lokomotive, kolju u ogromnim količinama stoku i to meso polijevaju karbolnom kiselinom da se ne može jesti, jer da tobože ima previše stoke i žita. Zapravo oni sve to čine samo zato, da tim njihovim proizvodima ne opadne cijena.

Zemlje ima toliko da nitko ne bi trebao gladovati, ali bi ona morala pripasti onome, koji je obradjuje, i onome, koji je hoće obradivati. I danas je mnogi obraduju, ali za tuđi račun i tuđju korist.

Pogledajmo samo podjelu zemlje među vlasnike u našoj domovini. U kotarevima: Donji Miholjac, Djakovo, Ilok, Našice i Osijek, dakle u krajevima, gdje je zemlja vrlo dobra, 15 posto stanovništva posjedovalo je samo 1 posto od sve obradive zemlje. Ove obitelji imale su svaka za sebe manje od jednog jutara zemlje. U tim istim kotarevima samo 2 posto stanovnika bili su vlasnici od 41 posto sve obradive zemlje. Oni su posjedovali dvadeset i više jutara zemlje po obitelji. Jedna sedmina naroda posjedovala je dakle samo stotinu dio zemlje, dok je jedna pedesetina posjedovala gotovo polovicu sve obradive zemlje (41 posto). Samo četvrtina naroda imala je 5 do 10 jutara zemlje. U čitavoj bivšoj banovini Hrvatskoj bila je podjela zemlje još gora. Na nepotpune tri stotine (2.7 posto) rodne zemlje živjelo je 21 posto obitelji ili jedna četvrtina. Jedna stotinka obitelji živjela je na 18 stotinki obradive zemlje, i svaka obitelj za sebe posjedovala je više od 20 jutara zemlje. Kada znamo, da siromašniji obitelji imaju redovito mnogo djece, onda si možemo predstaviti kakav je život članova obitelji, čiji posjed iznosi manje od jednog jutara, a od njega oni ipak moraju živjeti. Podjeli li na posao drugim bogatim gospodarima, da zarade kruh, ili ako uzmu zemlju na obradivanje kao napoličari, ne razlikuju se ni u čemu od onih radnika, koji rade u tvornicama uz nadnicu od 20 dinara ili još manje. U Dugoj Resi u tvornici platna bilo je radnika, koji su radili i za 6 dinara dnevno. Da li je ovakva zarada dovoljna da omogući radniku život dostojan čovjeka? Svima nam je jasno da nije!

Dokle bi bio trpio narod stavljen u takav položaj, da nije došlo do Narodnooslobodilačkog pokreta? Takvo stanje trajalo bi još vrlo dugo, jer vlastodržci nisu dopuštali narodu da progleda, da ojača i da se organizira. Sjetimo se samo stare Jugoslavije! Jesmo li ikad čuli da je koji ministar bio progonjen radi toga, jer je jeftino prodao narodne žume; jer je dao kome poduzetniku u posao koju državnu gradnju skuplje, nego što je to smjelo biti; jer je za skupe novce nabavljao loše oružje; jer je davao pojedincima razne dozvole protiv narodnih interesa ili je sklapao državne zajmove pod vrlo teškim uvjetima, a sve to radi toga, da na ledjima naroda zaradi teške milijune! Nikad nismo čuli da su ministri odgovarali za takva svojih prljava djela, ali smo čuli i na svojim ledjima osjetili progone, mučenja i zatvore samo zato, jer smo bili Radićevci. Isto tako, i još teže, progonili su radništvo — pristaše boljeg i pravednijeg života na svijetu. U staroj Jugoslaviji seljaštvo i radništvo bilo je proganjano, a korupcionaši i siledžije raznih vrsta bili su štitičeni i unapređivani. Tko želi da se vrati staro stanje? Narod to ne želi, ali žele oni pokvarenjaci, koji su bili na »koritu« ili blizu njega, a uvijek su radili protiv naroda. Ako hoćemo, da to spriječimo, nije dosta samo proklinjati staro stanje, a ništa ne učiniti za napredak, za bolji život.

Ništa ne dolazi samo! Sve u životu, i prirodu, a isto tako i u društvu, pokreću neke sile, pa radi toga, ako želimo da se oslobodimo onog što nas tišti, mora-

mo se i protiv toga boriti, i borbom zlo odbaciti.

Osim protunarodnih klika u zemlji ima narod neprijatelja i izvan granica svoje države, u onim narodima, koji sebe smatraju višim od drugih i pozivanim da izrabljuju druge narode i da njima gospodare. Da mogu tim tobože nižim narodima oteći imovinu i učiniti ih svojim robljem-slugama, i da se ovi tome ne mogu oduprijeti, mora ih se vojnički pobijediti i razoružati. Takva dva naroda, koji su s nama tako činili, nalaze se u našoj blizini. To su Talijani i Nijemci.

Talijanski fašisti dobili su već po torkvi, pa su došli malo k sebi i hodaju spuštene glave, a Nijemci dobivaju i još jače će dobiti tako, da će dugo vremena proći dok se oporave i da budu sposobni za hodanje. Da ovo, što smo prije spomenuli, nisu samo priče o zločinačkim fašističkim nakanama Nijemaca prema našem i drugim narodima, čujmo što Hitler učini njemački narod: »Mi ne namjeravamo uništiti nejednakost među ljudima. Naprotiv, mi ćemo je produbiti i sagraditi neodoljivu branu, koja će nejednakost pretvoriti u zakon. Nema jednakih prava za sve. Nikad ne ćemo dati drugim narodima jednaka prava s Njemačkom. Naša se zadaća upravo i svodi na to, da druge nacije — narode — stavimo u podređen položaj prema Njemačkoj. Njemački je narod pozvan da dađe svijetu novu aristokraciju — plemstvo — (odličnike, boljare), a svi se drugi narodi moraju pretvoriti bez kolebanja u suvremenu klasu robova«.

Ako nekome Hitlerov govor ne kaže dovoljno jasno što čeka svakoga tko nije Nijemac, onda takvome ništa ne može pomoći, jer ili je rođen za roba, ili u njegovoj glavi nije nešto u redu.

Hitler, međutim, nije navješćivao javno samo svoje ciljeve, već je govorio i o sredstvima, koja će upotrijebiti da postigne te ciljeve. Kakva su to sredstva, dobro znamo, jer ih je on provodio i još provodi svakoga dana. Najomiljenije njegove sredstvo je istrebljenje pučanstva i radi toga on ubija sve što je slavensko. Milijuni i milijuni djece, žena i muževa u Poljskoj, Rusiji i u našoj zemlji palo je žrtvom mračnih njegovih planova. Ubijao je zarobljene Poljake i Ruse, a onda je u svojoj bestidnosti i pokvarenosti nastojao ta svoja životinjska djela svijetu prikazati kao djela drugih. Oko dvanaest tisuća poljskih zarobljenika poubijao je i zakopao u Katinskoj šumi i tada je pozvao svijet, neka pošalje svoje izaslanike da vide te gomile leševa u jamama, koje da su tobože Rusi poubijali, a oni, Nijemci, da su samo pronašli grobnice. Htio je, da za njegovo grozno i neljudsko djelo drugi snose odgovornost. »Držite tate« — viknuo je taj najveći tat i zločinac, kome ravnog ne pamti svijet od kako ljudski rod postoji, ali nitko se nije dao prevariti njegovom vikom, jer je svatko znao, tko je taj, koji je kadar učiniti ovakva zlodjela. Naš narod po takvim djelima poznaje i njegove učeničke i slugu: ustaše i četnike.

Našim narodima odavno je već postalo jasno, što nam je spremao Hitler zajedno s izrodima naših naroda ustašama i četnicima i radi toga pošli su u borbu za svoje dostojanstvo, za slobodu i pravdu, koja treba vladati među ljudima unutar samoga naroda, a isto tako i među narodima. U toj borbi protiv Hitlera i svih ostalih fašista, sudjeluju najbolji naši sinovi: seljaci, radnici i prava narodna inteligencija, svijesni toga »da ne će biti ništa, dok ne bude pravice među ljudima i među narodima« — kako to kaže Ante Radić.

Za tu pravicu bori se danas sav poštenji svijet, a s njim zajedno i naši južnoslavenski narodi u svome Narodnooslobodilačkom pokretu.

DR. JOSIP RASUHN, liječnik

Bolovi zemlje

*Silni su zemlje bolovi,
kakve ne pamte vjekovi;
plačne ravnice, bregove,
ognjeni režu plugovi.*

*Duboke brazde kopaju,
trnje, kamenje kidaju,
široke slažu slogove,
žitnice nove stvaraju.*

*Njivama svud krv rumena
natapa nova sjemena,
kojim života željena
sunčana dat će vremena.*

*Rodit će nove žitnice,
obiljem nove pšenice,
za sve sinove zemljice
poštenja, rada, pravice!*

*Zemlja, uz silne bolove,
života lomi okove,
da može sretne sinove
za nove radjat vjekove!*

TOME CUKROV, seljak iz
Šepurine kod Šibenika

Prvo putovanje Stjepana Radića u Rusiju*)

Dne 30. travnja godine 1888. nazvao sam u hrvatskom kazalištu tadašnjega bana Kuena tiraninom i tlačiteljem Hrvatske, već zato što je malo dana prije jednim potezom pera ukinuo hrvatsku operu. Radi toga imao sam biti isključen iz gimnazije, ali se je stvar svršila samo s tim, da sam dobio savjet, da više ne idem u školu. Ja sam tada odlučio da podjem u Rusiju, u Kiev i to ne možda zato, da tamo nastavim škole, nego s jasnom svrhom, da preko velikih praznika naučim ruski. Kroz cijelu godinu prištedio sam si 32 forinta, a jedan školski drug, tadašnji sveučilišni profesor (dr. Stanko Hodl) dao mi je u zadnji čas na kolodvoru 5 forinti. Toliko je od prilike stajala željeznička karta do Kieva. Osim toga sam imao kod sebe preporučeno pismo tadašnjeg srpskoga metropolita Mihaila, po koje sam si sam išao pješice u Beograd i koje je glasilo po prilici ovako: »Mladi Hrvat Stjepan Radić vruće želi naučiti se ruski; ja vam ga preporučam kao mladića darovita, neustrašiva i za svoje godine vrlo iskusna. Savjetujem Vam, da ga pozovete k svojem stolu i da mu dadete na upotrebu svoju knjižnicu.«

Pismo je glasilo na sveučilišnoga profesora Rahmanjinova, koji je tada bio ujedno predsjednik slavenskoga dobrotvornoga društva u Kijevu.

No kad sam ja prispio u Kiev, Rahmanjinov je već bio vani na ljetovanju ili, kako Rusi vele, »na dačje«.

Imao sam u džepu još trideset i pet kopjeja. Za to kupim 3 poštanske marke po 10 kopjeja, a za ostatak 3 listovna papira i 3 koverta, te pošaljem jedno pismo metropolitu Mihailu, drugo pismo Štrosmajeru, a treće bratu Anti. I tada, lagan kao ptica, odem malo izvan Kieva u najveći ruski samostan, koji je sam za sebe čitav grad i za koji sam u »Uspomenama iz Rusije«, što ih je u tadašnjem Viencu priobćio naš besmrtni povijesničar Franjo Rački, čitao, da svaki stranac bez razlike vjere i narodnosti može tu dobiti besplatni stan na dva tjedna. Odem dakle rano u jutro u odjel za inostrane i dobijem u istinu odmah čistu postelju u jednoj sobi, u kojoj je već bio jedan hodočastnik dalekog sjevera tamo negdje od grada Arhangelska iz Nikolo-babajevskoga, s manastira na jednom otočiću Sjevernoga mora. Taj hodočastnik bio je samostanac, kaludjer. Došao je u Kiev pješice, hodao je nešto preko 3 mjeseca, a došao je zato, da se pokloni svetim čudotvornim moćima, koje su u malim »peščarama« ili špiljama već više stoljeća, a nisu strunule. Po tim peščara samostan se i zove ruski Peščerskaja laora, što znači špiljski samostan.

Taj me je sjevernjak primio s neizmjernim oduševljenjem i odmah mi je predložio da će mi svaki dan čitati ži-

vot svetaca čitavo ono vrijeme, koje mu preostaje od molitve. Dok se je on molio ja sam u velikom dvorištu jedne samostanske zgrade sklapao poznanstva i prijateljstva s učenicima samostanske slikarske škole, koja se baš popravljala, te su djaci bili sasvim slobodni u svojim niskim daščarama, u kojima su me brat-ski gostili čajem, medom i voćem i tumačili mi neopisive krasote najvećih ruskih književnika Puškina i Gogolja. Djaci su bili sve sami Ukrajinci, ali su sa mnom govorili samo veliko-ruski, jer malo-ruski ili ukrajinski nisu smjeli govoriti, kako sam kasnije saznao. Bila su tu i dva Srbina, već treću godinu, ali su ruski znali dosta slabo, a ostali djaci bili su odmah protiv njima zato, što su mi odmah kazali, da ja nisam nikakav Hrvat nego Srbin. I tad mi Ukrajinci staše šaptati: Ovi su Srbi kao i naši kacapi (Velikorusi). Ne dopuštaju čovjeku niti to, da se zove svojim narodnim imenom.

Slušajući svaki dan po više sati rusko čitanje onoga monaha, vodeći danomice razgovore s djacima naučio sam uz ono što sam prije znao ruski toliko, da sasvim slobodno o svem razgovaram. To mi je mnogo vrijedilo. Kad se je u to povratno spomenuti profesor Rahmanjin koji mi u istinu odmah ponudi da svaki dan dolazim k njemu na objed prijatelji me sa svojim sinom, mojim vršnjakom i stavi mi na raspolaganje svoju prekrasnu knjižnicu.

Još mi je više vrijedilo ovo moje znanje ruskoga jezika kod sveučilišnoga profesora slavenskih jezika Florinskoga, kojemu me je bio preporučio Rački, koji je njega u Zagrebu 1887. primio onako, kako mi Hrvati to već znamo. On je bio tako oduševljen, što sam ja već toliko naučio da me je i on pozvao svaki dan na objed i ponudio mi se, da će mi svaki dan po jedan sat čitati najljepše stvari iz ruske književnosti.

Što dalje, moj je boravak u Kijevu bio sve to ugodniji. Već sam se bio odvažio polaziti parobrodom na izlet u susjedna ukrajinska sela i upuštati se sa seljacima u razgovor kao da sam rođeni Rus.

Poslije šest tjedana lijepo sam naučio ruski, upoznao prilično ukrajinski djački život, a donekle i ukrajinski život seljački. S malim pisamcem profesora Rahmanjinova otišao sam tada kievskom gubernatoru, koji je bio general, ali se je ne samo začudio, nego i razveselio, kad je čuo da sam došao u Rusiju, samo zato, da naučim ruski i kad sam odbio njegovu ponudu da svoje nauke nastavim u Rusiji. Odgovorio sam naime: ja sam Hrvat i mi Hrvati imamo podpuno svoje narodno školstvo od pučke škole pa do sveučilišta. I kad danas sutra, ako bog da svršim hrvatsko sveučilište, ja ću onda, opet u Rusiju da se naučijem svega onoga što samo Rusija može dati svakoj slavenskoj duši. Guver-

nator je bio tako s tim zadovoljan da mi je dao besplatnu željezničku kartu do granice i 20 rubalja na put. Kad sam se povratio u Zagreb imao sam kod sebe od prilike onoliko s koliko sam otišao na put, te bi mi već zato bilo mnogo lakše svršiti sedmi razred, da tadašnji zapovjednik zagrebačkog redarstva Zorac sa svojim pristavima Vidovićem i

Stanislavjevićem nije došao na tu mudru ideju da sam se ja iz Rusije vratio kao ruski uhoda, i to još kao vojnički uhoda. Radi toga mi je doskora bio zabranjen boravak u glavnom gradu Zagrebu, te mi je moj prvi put u Rusiju i donio prvo progonstvo lude i nasilne tadašnje mađarske vlade.

Stjepan Radić

Učešće zemljoradničke stranke u Jedinstvenoj fronti Srbije

Povodom zemaljskog sastanka Zemljoradničke stranke, koji je nedavno održan u Beogradu, potpredsjednik stranke Marko Vujačić dao je uredništvu »Politike« slijedeću izjavu o djelovanju ove stranke, kao i o radu ranijeg samozvanog vodstva stranke:

»Deklaracija narodne vlade maršala Tita svojom potpunosti programa, svojom širinom i dubinom zamisli, izazvala je dubok odjek širom cijele zemlje. Taj odjek najbolje će se manifestirati na zemaljskom sastanku zemljoradničke stranke. To se može očekivati s obzirom na program stranke i njezin dvadesetgodišnji rad. Osnovana 12. listopada godine 1919. u Velikoj Plani Zemljoradnička stranka — Savez zemljoradnika — zamišljena je kao društveno-politička privredna organizacija sa zadaćom, da selo i zemljoradnju podigne na politički, kulturni i privredni stupanj, koji odgovara interesima našeg naroda i države i idealima suvremenog naprednog društva. Težnja joj je bila: uređenje društva mirnim putem, osobito kroz zadrugarstvo, jer se kroza nj može ostvariti privredna demokracija, bez koje ne može biti ni političke demokracije. Privatna svojina se zadržava samo ukoliko ima socijalnu funkciju (zadaću), a zemlja, kao sredstvo proizvodnje, da pripada samo onome, tko je obrađuje. Tražilo se određivanje maksimum (najvišeg) posjeda i sprovođenje korenite agrarne reforme i kolonizacije stanovništva. Pravda, prosvjeta i zdravstvena služba moraju biti besplatne i dostupne svakome. Traženo je progresivno (napredno) oporezivanje, socijaliziranje i aktiviziranje industrije s učešćem radnika u upravi i dobiti. U vanjskoj politici program zemljoradničke stranke tražio je i traži naslon na Sovjetsku Rusiju kao jamstvo sigurnosti i napretka Jugoslavije. Ovako naprednim programom Zemljoradnička stranka počela je okupljati sitne i srednje zemljoradnike, bez obzira na narodnost i vjeru. Kad je zabranjena Komunistička stranka. Savez zemljoradnika zauzeo je mjesto na krajnjoj ljevici i držao najostriji opozicioni stav prema režimu u parlamentu i javnosti.

Naša stranka glasala je protiv Vidovdanskog ustava, što je režimu poslužilo da razvije agitaciju u krajevima razvijenim usku nacionalnim osjećanjima i kao povod za progonjenje njezinih članova. Šestojanuarski režim i kralj Aleksandar razjedinitelj trudili su se svim silama, da zemljoradničku stranku natjeraju na poklonjenje, ali su uspjeli da privuku samo nekoliko pojedinaca (Vojina Djordjevića i Dimitrija Vujića), a stranka je ostala i dalje u oštroj opoziciji prema svim nenarodnim režimima sve do kolovoza godine 1939. kao član opozicionog bloka i udružene opozicije.

Iako režim nije uspio da Zemljoradničku stranku kao cjelinu privuče k sebi, uspio je da je oslabi. Pored progona i nazadnih izbornih zakona stranku je povelio na stranputicu vodstvo bilo svojom nesposobnošću, bilo zbog svojih konzervativnih (natražnjačkih) monarhističko-šovinističkih shvaćanja. Poslije 6. siječnja u ime stranke govorili su Joca Jovanović, Milan Gavrilović, Miloš Tupanjanin, koji ni po statutu (programu) ni po svojim uvjerenjima, nisu bili kvalificirani da vode stranku. Umjesto, da revolucioniraju narodne slojeve i da ih sprema za veliki obračun, koji je neminovno morao doći, oni su svoj rad sveli na politička čačkarenja u takozvanoj udruženoj opoziciji, tome političkom nedonošću i priželjkovali da dodju na vlast milošću kneza Pavla, a ne snagama i voljom narodnih masa. Sporazum s Mačekom bio je samo sredstvo da dodju na vlast, a ne iskrena želja za sporazumom između Srba i Hrvata. Zbog toga kao prvi pregovarač s Mačekom išao je u Zagreb dr. Milan Gavrilović, koji je poznat kao veliki protivnik Hrvata. Da bi ostvarili svoju zavjetnu želju, da dodju na vlast, pa da pomoću nje stvaraju stranku, ovi slučajni vođe su u svibnju 1939. samovoljno sastavili novi glavni odbor, izbacivši sve nepoćudne im ljude. Tako sastavljen glavni odbor proglasio je Jocu Jovanovića za vodju i odobrio ulazak u vladu »narodnog sporazuma«, ne računajući, da će to biti vlada Dragiša Cvetkovića. I tako je poslije 20 godina oštrog opozicije svim režimima, Zemljoradnička stranka poslala svoga predstavnika u najgoru vladu Jugoslavije, vladu koja je potpisala pakt s Njemačkom i prodala zemlju fašizmu. Srećom, Zemljoradnički ministar dr. Branko Čubrilović nije uzeo učešća u tom izdajničkom aktu, jer nije potpisao pakt i izišao je iz vlade. Kad je rat zahvatio i našu zemlju i došla okupacija, samozvano vodstvo pokazalo se ne samo nedoraslo situaciji, već i izdajničko. Ono je pobjeglo iz zemlje, ostavivši svoje članove neobavještene, neorganizirane i nespremljene za borbu protiv okupatora. Ali je najgore što je ono aktivno suradjivalo, pa i sada suradjuje s Dražom Mihailovićem i vodi propagandu za njegovu izdajničku akciju. Ali njihov izdajnički rad ne može baciti ljagu na cijelu Zemljoradničku stranku. Jer kad su Komunistička stranka i drug Maršal Tito pozvali narod na ustanak, među prvoborcima partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske nalazio se i danas se nalazi najveći dio članova Zemljoradničke stranke. U toku narodnooslobodilačke borbe njezini članovi su dali velike žrtve u krvi. Samo oko 20 članova glavnog odbora platili su svojim životom uvjerenja svoja i svoj patriotski rad.«

Dječaci sa sela

*Tko ono po jutarnjoj rosi,
niz bregove i doline,
mladost u sebi nosi,
za ljepote i miline?*

*Stara ih sudba na putu srela,
ispred male dječice stala
i govori njima: »Iz ovog sela
ne ćete izaći djeco mala !*

*Zima, glad, golotinja i bosa noge,
to će vam osigurano biti;
teglit ćete i raditi ko i vaši stari
i tu ćete znoj svoj liti !*

*»O, prokleta utvaro, ispred nas bježi!
Makni se s puta! Novo sunce grije;
stoljetna tvoja tama u bezdan pada,
novo se radja, a staro mrije !*

IVICA JURAC

*) U narednim brojevima donijet ćemo i ostala tri putovanja.

Tko dostojno želi živjeti, za pravdu se mora boriti

Te riječi iz stare pjesme ukrajinskih revolucionarnih seljaka tako su stare, kao i seljačka patnja. Takvih pjesama ima svugdje gdje ima seljaka, koji su ih pjevali u miru, dok su obradivali svoja polja i sabirali snage za novu buni; pjevali su ih u borbi, da ih sokoli i da im olakšava na samrti smrtni hropac. Hrvatski narod ima također veliko mnoštvo ovakvih pjesama, mudrih uzrečica i priča o mukama i borbama seljaka. Od koljena na koljeno otvorenim ili pritajenim riječima, predavalo je staro koljeno mladjem zavjet, da se bori i da ne žali umrijeti u toj borbi za dostojniji život naroda.

Kroz stoljeća i stoljeća seljak je bio rob i patnik. Patio se i borio protiv svojih tlačitelja, ali u tome nije uspio sve do danas. Zašto? Zato što nije bio organiziran, čvrsto povezan s onima, koji su istu muku mučili, i što nikada nije umio da okrene oružje protiv onih, koji su se njemu nametnuli za gospodare. Gospodari su ih uvijek do sada uspjeli rascijepati i njihovim vlastitim snagama ih potući. Vlast je uvijek bila u rukama gospode i narodnih izrabljivača. Nikad nije narod imao vlast, osim za vrijeme izbora. Ali čim je odglasao, vlast je iz njegovih ruku prešla u ruke onih, koji nisu vodili brigu o tome, da se zaštite narodni interesi, a još manje, da se ostvare narodne težnje.

Da li je država ikada bila narodna? — Nije! — Nikad se nije zaštićivalo seljaka i ostali radni narod, kao ni njihov život. Zaštićivali su se jedino interesi manjine. Nikada države nisu polazile u rat zbog slabih cijena žita i drugih seljačkih proizvoda, nisu polazile u rat za obranu seljačkog naroda, već jedino za obranu interesa vlastele ili boljara, a kasnije za obranu kapitalističkih-bogataških interesa. Čim se neka slabija, ili manja država pokušala oteći utjecaju neke jače države, te nije htjela kupovati za skupe novce robu tvorničara te države, došlo bi između tih država do rata. Vojska jače države podjarmljivala je drugi narod, seljački i radnički narod u drugoj državi, i pljačkala za bogataške i tvorničarske interese. Ti isti tvorničari silili su i svoj narod da također kupuje njihovu skupu robu i da im radi za niske nadnice. U njihovim rukama bili su i vojska i žandari, uprava i politika, koja je štiti bogatašku manjinu u državi i pomagala je da se održi na vlasti, ili kako naš narod kaže — na koritu, a narod im je to njihovo korito punilo, otkidajući sebi od usta.

Suvišno je to skoro i spominjati hrvatskom narodu, kad on taj život pozna bolje od ikoga i zbog čega je u današnjem času i odlučio da jednom zauvijek uzme sudbinu svoju u vlastite ruke i da putem borbe sebi izgradi novu državu — narodnu državu. U takvoj državi radit će se ono od čega će imati koristi ogromna većina naroda, a ne će se braniti nepravdom stečene povlastice (privilegije) neznatne manjine. Vojska i državna uprava ne će biti nešto odvojeno od naroda, nešto što bi protiv njega radilo, jer su to organi narodne vlasti, koji vrše službu ne po nalogu kralja, i povlaštene šašice ljudi, već onako kako to želi sam narod.

Tko već danas ne vidi razlike između kotarskog Narodnooslobodilačkog odbora i stare kotarske vlasti, slijep je ili je pokvarenjak. Tko je u bilježniku, kotarskom predstavniku i velikom županu gledao predstavnike naroda i narodne vlasti, imao je mnogo fantazijamašte, i sigurno ih nikad nije osjetio na svojim plećima ili nije imao s njima posla. Kada je seljak dobio pravo ako je tražio od njih zaštitu za svoje interese protiv gospode? — Nikada! Ako je bio prisiljen da se parniči sa sebi ravnim, dobio je parnicu onaj, koji je imao više novaca.

Kad sam se jednom kao kotarski liječnik vozio sa seljacima njihovim bo-

lesnicima i razgovarao s njima o seljačkim mukama i nepravdama, koje se nanose njima, rekoše mi oni:

»U ovoj zemlji ne trebaš se, doktore, bojati nikoga, doklegod imaš novaca«.

Ta narodna mudrost izrečena je na temelju stoljetnog iskustva na milijunima primjera.

Danas se narod bori da tako više ne bude! Narod će vladati, donositi zakone i izvršavati ih. U tom poslu pomagat će mu oni stručnjaci, koje narodna vlast treba i za koje je potrebno posebno stručno znanje, i koje sam narod ne može vršiti. Te svoje stručne pomoćnike narod će sam sebi školovati iz svojih redova. Do sada su školovani ljudi, koji su dolazili u službu među narod bili većinom iz neseljačkih i neradničkih obitelji. Na zagrebačkom sveučilištu otpadalo je na svaku stotinu djaka tek dvanaest djaka iz seljačkih obitelji, a iz radničkih na svaku tisuću samo tri djaka. Svi ostali djaci 88 posto bili su iz obitelji: bogataša, tvorničara, trgovaca, obrtnika i činovnika, pa radi toga nije ni bilo čudno, da takvi činovnici, »upravljajući naroda«, koji su dolazili iz grada i većih mjesta, nisu narod uopće poznali, a kamo li, da bi s njim osjećali jednako i da bi ga voljeli kao svog brata i druga. Narodna će vlast učiniti, da se ta stoljetna nepravda ukloni, i da seljačka i radnička djeca mogu u sve škole kroz koje će se osposobiti za stručne pomoćnike ostaloj svojoj braći i drugovima, koji su ostali kao seljaci na svojim poljima i kao radnici u tvornicama. Klika na vlasti onemogućavala je seljačkoj i radničkoj djeci da pohađaju više škole, bojeći se, da oni ne postanu vodje obespravljenog svog naroda, kao i zbog toga, da im ne bi morali prepustiti i odstupiti unosna i bolja mjesta, koja su oni htjeli osigurati za svoju djecu, kao i za djecu svojih odanih i vjernih službenika.

Čak ni pučkih škola nisu dali seljaku. U Hrvatskom Zagorju bilo je školskih općina u kojima 71 posto djece nije moglo polaziti u prvi razred, jer u školi nije bilo dovoljno mjesta. Kako vidimo, samo dvadeset i devetero djece od svake stotine je moglo polaziti osnovnu — pučku školu. Među tom djecom, koji su postali polaznici škole, bilo je razmjerno najmanje seljačke djece, jer su i tu najprije dolazila u obzir djeca seoske gospode. Seljaku nisu dali pravo svjetu, da mu ne bi pala mrena s očiju, jer bi tada on vidio oko sebe svijet onakav, kakav on uistinu i jest — krut, bez slobode i bez pravde za seljaka i radnika. Takvo saznanje moglo bi dovesti do pobune naroda, mislili su oni, i nastojali to spriječiti. Zbog toga nisu davali seljačkoj i radničkoj djeci ni pravo svjetu iz osnovnih škola, a kamo li naobrazbu viših škola. Ne dati naobrazbu seljaku i radniku bio je jedan od ciljeva opreznog gospodstva vladajućih slojeva.

Isto tako ni materijalna dobra nisu bila na doseg seljaku ni radniku. Podjela dobara, potrebnih za život, bila je nepravdna tako, da dok su jedni živjeli u izobilju i razbacivali se, drugi su umirali od gladi, smrzavali se zbog slabe odjeće i obuće, bez drva i stana. Mnogi su umirali prije vremena od premorenosti, jer su već kao djeca morali raditi teške poslove. Bilo je vremena kad je dijete radilo dvanaest i više sati dnevno, a stariji po šesnaest i više. I danas još u nekim zemljama rade rudari u rudokopima toliko i po takvim prilikama, da svake godine umire trećina — dakle svaki treći, umjesto svaki pedeseti, kako obično narod umire. Koliko naše djece i ljudi umire od gladi u raznim krajevima naše zemlje, kao na pr.: Lici, Zagorju, Dalmaciji, Primorju, Prigorju? Koliko ih zaostane u rastu, jer nemaju dovoljno hrane za građu svog tijela?

U isto vrijeme, kad u jednom kraju

ljudi umiru od gladi, u drugom veleposjednici pale žito, bacaju ga u more, lože s njime lokomotive, kolju u ogromnim količinama stoku i to meso polijevaju karbolnom kiselinom da se ne može jesti, jer da tobože ima previše stoke i žita. Zapravo oni sve to čine samo zato, da tim njihovim proizvodima ne opadne cijena.

Zemlje ima toliko da nitko ne bi trebao gladovati, ali bi ona morala pripasti onome, koji je obradjuje, i onome, koji je hoće obradivati. I danas je mnogi obraduju, ali za tuđi račun i tuđju korist.

Pogledajmo samo podjelu zemlje među vlasnike u našoj domovini. U kotarevima: Donji Miholjac, Djakovo, Ilok, Našice i Osijek, dakle u krajevima, gdje je zemlja vrlo dobra, 15 posto stanovništva posjedovalo je samo 1 posto od sve obradive zemlje. Ove obitelji imale su svaka za sebe manje od jednog jutara zemlje. U tim istim kotarevima samo 2 posto stanovnika bili su vlasnici od 41 posto sve obradive zemlje. Oni su posjedovali dvadeset i više jutara zemlje po obitelji. Jedna sedmina naroda posjedovala je dakle samo stotinu dio zemlje, dok je jedna pedesetina posjedovala gotovo polovicu sve obradive zemlje (41 posto). Samo četvrtina naroda imala je 5 do 10 jutara zemlje. U čitavoj bivšoj banovini Hrvatskoj bila je podjela zemlje još gora. Na nepotpune tri stotine (2.7 posto) rodne zemlje živjelo je 21 posto obitelji ili jedna četvrtina. Jedna stotinka obitelji živjela je na 18 stotinki obradive zemlje, i svaka obitelj za sebe posjedovala je više od 20 jutara zemlje. Kada znamo, da siromašnije obitelji imaju redovito mnogo djece, onda si možemo predstaviti kakav je život članova obitelji, čiji posjed iznosi manje od jednog jutara, a od njega oni ipak moraju živjeti. Podju li na posao drugim bogatim gospodarima, da zarade kruh, ili ako uzmu zemlju na obradivanje kao napoličari, ne razlikuju se ni u čemu od onih radnika, koji rade u tvornicama uz nadnicu od 20 dinara ili još manje. U Dugoj Resi u tvornici platna bilo je radnika, koji su radili i za 6 dinara dnevno. Da li je ovakva zarada dovoljna da omogući radniku život dostojan čovjeka? Svima nam je jasno da nije!

Dokle bi bio trpio narod stavljen u takav položaj, da nije došlo do Narodnooslobodilačkog pokreta? Takvo stanje trajalo bi još vrlo dugo, jer vlastodršci nisu dopuštali narodu da progleda, da ojača i da se organizira. Sjetimo se samo stare Jugoslavije! Jesmo li ikad čuli da je koji ministar bio proganjen radi toga, jer je jeftino prodao narodne šume; jer je dao kome poduzetniku u posao koju državnu gradnju skuplje, nego što je to smjelo biti; jer je za skupe novce nabavljao loše oružje; jer je davao pojedincima razne dozvole protiv narodnih interesa ili je sklapao državne zajmove pod vrlo teškim uvjetima, a sve to radi toga, da na ledjima naroda zaradi teške milijune! Nikad nismo čuli da su ministri odgovarali za takva svoja prljava djela, ali smo čuli i na svojim ledjima osjetili progone, mučenja i zatvore samo zato, jer smo bili Radićevci. Isto tako, i još teže, proganili su radništvo — pristaše boljeg i pravednijeg života na svijetu. U staroj Jugoslaviji seljaštvo i radništvo bilo je proganjano, a korupcionaši i siledžije raznih vrsta bili su štice i unapredjivani. Tko želi da se vrati staro stanje? Narod to ne želi, ali žele oni pokvarenjaci, koji su bili na »koritu« ili blizu njega, a uvijek su radili protiv naroda. Ako hoćemo, da to spriječimo, nije dosta samo proklinjati staro stanje, a ništa ne učiniti za napredak, za bolji život.

Ništa ne dolazi samo! Sve u životu, i prirodu, a isto tako i u društvu, pokreću neke sile, pa radi toga, ako želimo da se oslobodimo onog što nas tišti, mora-

mo se i protiv toga boriti, i borbom zlo odbaciti.

Osim protunarodnih klika u zemlji ima narod neprijatelja i izvan granica svoje države, u onim narodima, koji sebe smatraju višim od drugih i pozivanim da izrabljuju druge narode i da njima gospodare. Da mogu tim tobože nižim narodima oteti imovinu i učiniti ih svojim robljem-slugama, i da se ovi tome ne mogu oduprijeti, mora ih se vojnički pobijediti i razoružati. Takva dva naroda, koji su s nama tako činili, nalaze se u našoj blizini. To su Talijani i Nijemci.

Talijanski fašisti dobili su već po tikvi, pa su došli malo k sebi i hodaju spuštene glave, a Nijemci dobivaju i još jače će dobiti tako, da će dugo vremena proći dok se oporave i da budu sposobni za hodanje. Da ovo, što smo prije spomenuli, nisu samo priče o zločinačkim fašističkim nakanama Nijemaca prema našem i drugim narodima, čujmo što Hitler učini njemački narod: »Mi ne namjeravamo uništiti nejednakost među ljudima. Naprotiv, mi ćemo je produbiti i sagraditi neodoljivu branu, koja će nejednakost pretvoriti u zakon. Nema jednakih prava za sve. Nikad ne ćemo dati drugim narodima jednaka prava s Njemačkom. Naša se zadaća upravo i svodi na to, da druge nacije — narode — stavimo u podređen položaj prema Njemačkoj. Njemački je narod pozvan da dađe svijetu novu aristokraciju — plemstvo — (odličnike, boljare), a svi se drugi narodi moraju pretvoriti bez kolebanja u suvremenu klasu robova«.

Ako nekome Hitlerov govor ne kaže dovoljno jasno što čeka svakoga tko nije Nijemac, onda takvome ništa ne može pomoći, jer ili je rođen za robu, ili u njegovoj glavi nije nešto u redu.

Hitler, međutim, nije navješćivao javno samo svoje ciljeve, već je govorio i o sredstvima, koja će upotrijebiti da postigne te ciljeve. Kakva su to sredstva, dobro znamo, jer ih je on provodio i još provodi svakoga dana. Najomiljenije njegove sredstvo je istrebljenje pučanstva i radi toga on ubija sve što je slavensko. Milijuni i milijuni djece, žena i muževa u Poljskoj, Rusiji i u našoj zemlji palo je žrtvom mračnih njegovih planova. Ubijao je zarobljene Poljake i Ruse, a onda je u svojoj bestidnosti i pokvarenosti nastojao ta svoja životinjska djela svijetu prikazati kao djela drugih. Oko dvanaest tisuća poljskih zarobljenika poubijao je i zakopao u Katinskoj šumi i tada je pozvao svijet, neka pošalje svoje izaslanike da vide te gomile leševa u jamama, koje da su tobože Rusi poubijali, a oni, Nijemci, da su samo pronašli grobnice. Htio je, da za njegovo grozno i neljudsko djelo drugi snose odgovornost. »Držite tate« — viknuo je taj najveći tat i zločinac, kome ravnog ne pamti svijet od kako ljudski rod postoji, ali nitko se nije dao prevariti njegovom vikom, jer je svatko znao, tko je taj, koji je kadar učiniti ovakva zlodjela. Naš narod po takvim djelima poznaje i njegove učeničke i sluge: ustaše i četnike.

Našim narodima odavno je već postalo jasno, što nam je spremao Hitler zajedno s izrodima naših naroda ustašama i četnicima i radi toga pošli su u borbu za svoje dostojanstvo, za slobodu i pravdu, koja treba vladati među ljudima unutar samoga naroda, a isto tako i među narodima. U toj borbi protiv Hitlera i svih ostalih fašista, sudjeluju najbolji naši sinovi: seljaci, radnici i prava narodna inteligencija, svijesni toga »da ne će biti ništa, dok ne bude pravice među ljudima i među narodima« — kako to kaže Ante Radić.

Za tu pravicu bori se danas sav pošten svijet, a s njim zajedno i naši južnoslavenski narodi u svome Narodnooslobodilačkom pokretu.

DR. JOSIP RASUHIN, liječnik

Bolovi zemlje

*Silni su zemlje bolovi,
kakve ne pamte vjekovi;
plačne ravnice, bregove,
ognjeni režu plugovi.*

*Duboke brazde kopaju,
trnje, kamenje kidaju,
široke slažu slogove,
žitnice nove stvaraju.*

*Njivama svud krv rumena
natapa nova sjemena,
kojim života željena
sunčana dat će vremena.*

*Rodit će nove žitnice,
obiljem nove pšenice,
za sve sinove zemljice
poštenja, rada, pravice!*

*Zemlja, uz silne bolove,
života lomi okove,
da može sretno sinove
za nove radjat vjekove!*

TOME CUKROV, seljak iz
Šepurine kod Šibenika

Prvo putovanje Stjepana Radića u Rusiju*)

Dne 30. travnja godine 1888. nazvao sam u hrvatskom kazalištu tadašnjega bana Kuena tiraninom i tlačiteljem Hrvatske, već zato što je malo dana prije jednim potezom pera ukinuo hrvatsku operu. Radi toga imao sam biti isključen iz gimnazije, ali se je stvar svršila samo s tim, da sam dobio savjet, da više ne idem u školu. Ja sam tada odlučio da podjem u Rusiju, u Kiev i to ne možda zato, da tamo nastavim škole, nego s jasnom svrhom, da preko velikih praznika naučim ruski. Kroz cijelu godinu prištedio sam si 32 forinta, a jedan školski drug, tadašnji sveučilišni profesor (dr. Stanko Hodl) dao mi je u zadnji čas na kolodvoru 5 forinti. Toliko je od prilike stajala željeznička karta do Kieva. Osim toga sam imao kod sebe preporučeno pismo tadašnjeg srpskoga metropolita Mihaila, po koje sam si sam išao pješice u Beograd i koje je glasilo po prilici ovako: »Mladi Hrvat Stjepan Radić vruće želi naučiti se ruski; ja vam ga preporučam kao mladica darovita, neustrašiva i za svoje godine vrlo iskusna. Savjetujem Vam, da ga pozovete k svojem stolu i da mu dadete na upotrebu svoju knjižnicu.«

Pismo je glasilo na sveučilišnoga profesora Rahmanjinova, koji je tada bio ujedno predsjednik slavenskoga dobrotvornoga društva u Kijevu.

No kad sam ja prispio u Kiev, Rahmanjinov je već bio vani na ljetovanju ili, kako Rusi vele, »na dačje«.

Imao sam u džepu još trideset i pet kopjejacka. Za to kupim 3 poštanske marke po 10 kopjejacka, a za ostatak 3 listovna papira i 3 koverte, te pošaljem jedno pismo metropolitu Mihailu, drugo pismo Strosmajeru, a treće bratu Anti. I tada, lagan kao ptica, odem malo izvan Kieva u najveći ruski samostan, koji je sam za sebe čitav grad i za koji sam u »Uspomenama iz Rusije«, što ih je u tadašnjem Viencu priobčio naš besmrtni povijesničar Franjo Rački, čitao, da svaki stranac bez razlike vjere i narodnosti može tu dobiti besplatni stan na dva tjedna. Odem dakle rano u jutro u odjel za inostrane i dobijem u istinu odmah čistu postelju u jednoj sobi, u kojoj je već bio jedan hodočastnik dalekog sjevera tamo negdje od grada Arhangelska iz Nikolo-babajevskoga, s manastira na jednom otočiću Sjevernoga mora. Taj hodočastnik bio je samostanac, kaludjer. Došao je u Kiev pješice, hodao je nešto preko 3 mjeseca, a došao je zato, da se pokloni svetim čudotvornim moćima, koje su u malim »peščarama« ili špiljama već više stoljeća, a nisu strunule. Po tim peščara samostan se i zove ruski Peščerskaja laora, što znači špiljski samostan.

Taj me je sjevernjak primio s neizmjenim oduševljenjem i odmah mi je predložio da će mi svaki dan čitati ži-

vot svetaca čitavo ono vrijeme, koje mu preostaje od molitve. Dok se je on molio ja sam u velikom dvorištu jedne samostanske zgrade sklapao poznanstva i prijateljstva s učenicima samostanske slikarske škole, koja se baš popravljala, te su djaci bili sasvim slobodni u svojim niskim daščarama, u kojima su me bratski gostili čajem, medom i voćem i tumačili mi neopisive krasote najvećih ruskih književnika Puškina i Gogolja. Djaci su bili sve sami Ukrajinci, ali su sa mnogom govorili samo veliko-ruski, jer malo-ruski ili ukrajinski nisu smjeli govoriti, kako sam kasnije saznao. Bila su tu i dva Srbina, već treću godinu, ali su ruski znali dosta slabo, a ostali djaci bili su odmah protiv njima zato, što su mi odmah kazali, da ja nisam nikakav Hrvat nego Srbin. I tad mi Ukrajinci staše šaptati: Ovi su Srbi kao i naši kacapi (Velikorusi). Ne dopuštaju čovjeku niti to, da se zove svojim narodnim imenom.

Slušajući svaki dan po više sati rusko čitanje onoga monaha, vodeći danomice razgovore s djacima naučio sam uz ono što sam prije znao ruski toliko, da sasvim slobodno o svem razgovaram. To mi je mnogo vrijedilo. Kad se je u to povratio spomenuti profesor Rahmanjin koji mi u istinu odmah ponudi da svaki dan dolazim k njemu na objed prijateljski sa svojim sinom, mojim vršnjakom i stavi mi na raspolaganje svoju prekrasnu knjižnicu.

Još mi je više vrijedilo ovo moje znanje ruskoga jezika kod sveučilišnoga profesora slavenskih jezika Florinskoga, kojemu me je bio preporučio Rački, koji je njega u Zagrebu 1887. primio onako, kako mi Hrvati to već znamo. On je bio tako oduševljen, što sam ja već toliko naučio da me je i on pozvao svaki dan na objed i ponudio mi se, da će mi svaki dan po jedan sat čitati najljepše stvari iz ruske književnosti.

Što dalje, moj je boravak u Kijevu bio sve to ugodniji. Već sam se bio odvažio polaziti parobrodom na izlet u susjedna ukrajinska sela i upuštati se sa seljacima u razgovor kao da sam rođeni Rus.

Poslije šest tjedana lijepo sam naučio ruski, upoznao prilično ukrajinski djački život, a donekle i ukrajinski život seljački. S malim pisamcem profesora Rahmanjinova otišao sam tada kievskom gubernatoru, koji je bio general, ali se je ne samo začudio, nego i razveselio, kad je čuo da sam došao u Rusiju, samo zato, da naučim ruski i kad sam odbio njegovu ponudu da svoje nauke nastavim u Rusiji. Odgovorio sam naime: ja sam Hrvat i mi Hrvati imamo podpuno svoje narodno školstvo od pučke škole pa do sveučilišta. I kad danas sutra, ako bog da svršim hrvatsko sveučilište, ja ću onda, opet u Rusiju da se naučijem svega onoga što samo Rusija može dati svakoj slavenskoj duši. Guver-

nator je bio tako s tim zadovoljan da mi je dao besplatnu željezničku kartu do granice i 20 rubalja na put. Kad sam se povratio u Zagreb imao sam kod sebe od prilike onoliko s koliko sam otišao na put, te bi mi već zato bilo mnogo lakše svršiti sedmi razred, da tadašnji zapovjednik zagrebačkog redarstva Zorac sa svojim pristavima Vidovićem i

Stanislavljevićem nije došao na tu mudru ideju da sam se ja iz Rusije vratio kao ruski uhoda, i to još kao vojnički uhoda. Radi toga mi je doskora bio zabranjen boravak u glavnom gradu Zagrebu, te mi je moj prvi put u Rusiju i donio prvo progonstvo lude i nasilne tadašnje madjarske vlade.

Stjepan Radić

Učešće zemljoradničke stranke u Jedinствenoj fronti Srbije

Povodom zemaljskog sastanka Zemljoradničke stranke, koji je nedavno održan u Beogradu, potpredsjednik stranke Marko Vujačić dao je uredništvu »Politike« slijedeću izjavu o djelovanju ove stranke, kao i o radu ranijeg samozvanog vodstva stranke:

»Deklaracija narodne vlade maršala Tita svojom potpunom programom, svojom širinom i dubinom zamisli, izazvala je dubok odjek širom cijele zemlje. Taj odjek najbolje će se manifestirati na zemaljskom sastanku zemljoradničke stranke. To se može očekivati s obzirom na program stranke i njezin dvadesetogodišnji rad. Osnovana 12. listopada godine 1919. u Velikoj Plani Zemljoradnička stranka — Savez zemljoradnika — zamišljena je kao društveno-politička privredna organizacija sa zadaćom, da selo i zemljoradnju podigne na politički, kulturni i privredni stupanj, koji odgovara interesima našeg naroda i države i idealima suvremenog naprednog društva. Težnja joj je bila: uredjenje društva mirnim putem, osobito kroz zadrugarstvo, jer se kroza nj može ostvariti privredna demokracija, bez koje ne može biti ni političke demokracije. Privatna svojina se zadržava samo ukoliko ima socijalnu funkciju (zadaću), a zemlja, kao sredstvo proizvodnje, da pripada samo onome, tko je obrađuje. Tražilo se određivanje maksimum (najvišeg) posjeda i sprovođenje korenite agrarne reforme i kolonizacije stanovništva. Pravda, prosvjeta i zdravstvena služba moraju biti besplatne i dostupne svakome. Traženo je progresivno (napredno) oporezivanje, socijaliziranje i aktiviziranje industrije s učešćem radnika u upravi i dobiti. U vanjskoj politici program zemljoradničke stranke tražio je i traži naslon na Sovjetsku Rusiju kao jamstvo sigurnosti i napretka Jugoslavije. Ovako naprednim programom Zemljoradnička stranka počela je okupljati sitne i srednje zemljoradnike, bez obzira na narodnost i vjeru. Kad je zabranjena Komunistička stranka, Savez zemljoradnika zauzeo je mjesto na krajnjoj ljevici i držao najoštrij opozicioni stav prema režimu u parlamentu i javnosti.

Naša stranka glasala je protiv Vidovdanskog ustava, što je režimu posluzilo da razvije agitaciju u krajevima razvijenim usko nacionalnim osjećanjima i kao povod za progonošenje njezinih članova. Šestojanuarski režim i kralj Aleksandar razjedinitelj trudili su se svim silama, da zemljoradničku stranku natjeraju na poklonjenje, ali su uspjeli da privuku samo nekoliko pojedinaca (Vojina Djordjevića i Dimitrija Vujića), a stranka je ostala i dalje u oštroj opoziciji prema svim nenarodnim režimima sve do kolovoza godine 1939. kao član opozicionog bloka i udružene opozicije.

Iako režim nije uspio da Zemljoradničku stranku kao cjelinu privuče k sebi, uspio je da je oslabi. Pored progona i nazadnih izbornih zakona stranku je povelio na stranputicu vodstvo bilo svojom nesposobnošću, bilo zbog svojih konzervativnih (natražnjačkih) monarhističko-šovinističkih shvaćanja. Poslije 6. siječnja u ime stranke govorili su Joca Jovanović, Milan Gavrilović, Miloš Tupanjanin, koji ni po statutu (programu) ni po svojim uvjerenjima, nisu bili kvalificirani da vode stranku. Umjesto, da revolucioniraju narodne slojeve i da ih sprema za veliki obračun, koji je neminovno morao doći, oni su svoj rad sveli na politička čačkaranja u takozvanoj udruženoj opoziciji, tome političkom nedonošću i priželjkivali da dodju na vlast milošću kneza Pavla, a ne snagama i voljom narodnih masa. Sporazum s Mačekom bio je samo sredstvo da dodju na vlast, a ne iskrena želja za sporazumom između Srba i Hrvata. Zbog toga kao prvi pregovarač s Mačekom išao je u Zagreb dr. Milan Gavrilović, koji je poznat kao veliki protivnik Hrvata. Da bi ostvarili svoju zavjetnu želju, da dodju na vlast, pa da pomoću nje stvaraju stranku, ovi slučajni vodje su u svibnju 1939. samovoljno sastavili novi glavni odbor, izbacivši sve nepoćudne im ljude. Tako sastavljen glavni odbor proglasio je Jocu Jovanovića za vodju i odobrio ulazak u vladu »narodnog sporazuma«, ne računajući, da će to biti vlada Dragiča Cvetkovića. I tako je poslije 20 godina oštrog opozicije svim režimima, Zemljoradnička stranka poslala svoga predstavnika u najgoru vladu Jugoslavije, vladu koja je potpisala pakt s Njemačkom i prodala zemlju fašizmu. Srećom, Zemljoradnički ministar dr. Branko Čubrilović nije uzeo učešća u tom izdajničkom aktu, jer nije potpisao pakt i izišao je iz vlade. Kad je rat zahvatio i našu zemlju i došla okupacija, samozvano vodstvo pokazalo se ne samo nedoraslo situaciji, već i izdajničko. Ono je pobjeglo iz zemlje, ostavivši svoje članove neobavještene, neorganizirane i nespemne za borbu protiv okupatora. Ali je najore što je ono aktivno suradjivalo, pa i sada suradjuje s Dražom Mihailovićem i vodi propagandu za njegovu izdajničku akciju. Ali njihov izdajnički rad ne može baciti ljagu na cijelu Zemljoradničku stranku. Jer kad su Komunistička stranka i drug Maršal Tito pozvali narod na ustanak, među prvoborcima partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske nalazio se i danas se nalazi najveći dio članova Zemljoradničke stranke. U toku narodnooslobodilačke borbe njezini članovi su dali velike žrtve u krvi. Samo oko 20 članova glavnog odbora platili su svojim životom uvjerenja svoja i svoj patriotski rad.«

Dječaci sa sela

*Tko ono po jutarnjoj rosi,
niz bregove i doline,
mladost u sebi nosi,
za ljepote i miline?*

*Stara ih sudba na putu srula,
ispred male dječice stala
i govori njima: „Iz ovog sela
ne ćete izaći djeco mala!“*

*Zima, glad, golotinja i bosa nože,
to će vam osigurano biti;
teglit ćete i raditi ko i vaši stari
i tu ćete znoj svoj liti !“*

*„O, prokleta utvaro, ispred nas bježi!
Makni se s puta! Novo sunce grije;
stoljetna tvoja tama u bezdan pada,
novo se radja, a staro mrije !“*

IVICA JURAC

*) U narednim brojevima donijet ćemo i ostala tri putovanja.

SJETVA BRATSTVA

Jesen je i zrelo groždje. Dalmacija kupi plodove mukotrpnog rada — sočne bobice i mošt sladak kao med.

Godine 1941. nije se, kao obično u to doba, čula pjesma s krčevina; berba groždja vršila se tiho, kao kradom — nad vinogradima su ležale teške slutnje.

— Noćas, a jučer, a po sve dneve?
— Ki zna dir će s njima? Antu, Ivu i Franju ukrcali su drito za Italiju.
— Sve, sve će nas potiratića — u Afriku, a odeki će doć Cozoti!
— Ma ki će doći? Tovar će doći! Naši će ih puštat... Ej!
— Si čula, ki su u gori, s puškama...
— Sssss... Cito!

Za smričem, za bunjama, kupinama, zidinama leže ili stoje šćučureni seljaci i gradjani, radnici i ribari Otočani. Uskim puteljcima šuljaju se žene sa zavežljajima. Po cestama tutnje motorizirani odredi perjatog osvajača.

Planule su prve puške i prvi krovovi — pobiješnjeli arlekinij njskali su požudom za krvlju.

— Hu... — huknilo je selo.
— Uh... zastenjalo je za zidinama i pokazalo vršak puščane cijevi.
— Strilali su ih — pošao je šapat tijsnim ulicama, penjao se uz kamene stepenice i sjedao uz čadjava ognjišta.
— Strijeljali?
— Sve — jednog po jednog.
Na »ufficiu« je prslo jedno staklo, čuo se prodorni »mama mia«, a tada je nestalo i ostalih stakala — kroz otvor na podu klizali su u konobu mrtvaci.

Noću su po krševima tabanali koraci — mnogo koraka. U podnožju planine oživjelo je grmlje. Suštanje palog lišća miješalo se tihim romorom glasova. Na gomili, uspravljen stajao je narožani ribar.

— Kolju?
— Kolju sve od reda.
— Pale?
— Pale čitava sela.
— Srbe?
— Srpsku sirotinju.
— A mi, Hrvati?
— Tko je čovjek, drugovi, odazvat će se našem pozivu, dići se, dokazati kako ono zlo nije naš narod, kako smo i mi istjerani iz kuća, gdje su nam zipke stajale i poći planinom, u pomoć braći...

Dalmatinskog Zagorca probudilo je jedne noći kotrljanje kamenja, za kućom je zazvonila limena posuda, a pred vratima su strugali koraci.

— On se digao i odškrinuo vrata...
— Pogledaj — čulo se iz tame — nad Likom gori nebo. Rumen je pala i po tvom krovu.

Zagorac je shvatio, dohvatio gunj i pošao u pravcu užarenog neba. Uz njega je koracao Primorac.

Kozjim stazama Mosora, Velebita, Dinare i Promine prolazile su kolone ljudi, a kao krvlju obliveno nebo, osvjetljivalo im je put — put bratstva u požaru i krvi.

IVE ČAČE
Vodice, (Dalmacija)

Veterinarstvo nekada i sada

Zadaća je veterinara, da se brine o zdravlju i napretku stoke. Da on taj zadatak može izvršiti, treba da se stalno nalazi uz stočara, da bude u središtu stočne proizvodnje — na selu. Veterinar treba da se slije sa stočarom, da postane dio sela, a ne njegov slučajni, skupi i nerado gledani gost.

Dosada je veterinar, kao i sva dosadašnja nenarodna inteligencija, gledao u selu i stočaru uglavnom samo vrelo svog prihoda, pa se brinuo za njega onoliko, koliko je od toga imao novčane koristi.

Takav bivši veterinar sjedio je u gradu, bio u pravilu redovan kafanski gost, obično pristaša vladajuće stranke, a ako je bio »opozicioner«, onda je sigurno simpatizirao s frankovcima ili nekom klerikalnom grupom. Na selo je išao uglavnom bogatijim seljacima, za tim za vrijeme cijeljenja i štrojenja krmača, jer tu se dalo dobro i brzo zaraditi. Nije se brinuo kakve su prilike u selu i što bi on, kao veterinar, mogao pridonijeti da se uopće blagostanje u selu podigne. Ti bivši veterinari (a i sada ih preko 200 »čeka« u zagrebačkoj žici) nisu se bavili društvenim problemima, njih nisu zanimali društveni odnosi našega sela. Kako seljak živi, što misli, kako gleda na »svoju« inteligenciju, da li je zadovoljan postojećim prilikama, kakve promjene želi u gospodarskom i političkom životu, sve to bilo je špansko selo za mnoge bivše veterinare i bivšu inteligenciju. Da osluhnu kako kuća srce našeg seljaka, da mu se približe i zajedno budu nošeni njegovim kucanjem — to je bilo potpuno tudje toj nenarodnoj inteligenciji.

I zato nije čudo, da su ti i takvi veterinari ostali u »žici«, da su se mnogi uključili u »novi poredak«, primili unošne položaje iz krvavih ruku fašista. — I to je dobro! Raskrinkali su se, pokazali pravo lice. lakše će ih narod osuditi i kao protunarodnu inteligenciju uništiti.

Ali, velik dio mladih veterinara, oni koji prije nisu uređivali po kafanama, odazvao se borbenom pokliku svoga naroda. Oni su napustili okupatorovu »žicu« i u početku kao borci ulazili u jedinice Narodnooslobodilačke vojske. Tu

kroz patnje i krv oni su se sliili sa svojim narodom, upoznali su njegova najdublja stremjenja i postali njegov dio. Danas, mi imamo preko stotinu veterinara — partizana. Oni su prošli kroz sve patnje ove džinovske borbe, prekalili se, promijenili svoje gledanje na mnoge stvari. Narodnooslobodilačka borba iz temelja je promijenila naš život, naše međusobne odnose. Ona je to učinila i kod inteligencije. Sve što je bilo trulo, otpalo je, a ono što je ostalo, počelo je misliti i raditi.

Tako je i s našim novim veterinarstvom u oslobođenom dijelu domovine. Iz početka borci, politički radnici i slično, oni poslije, kad je oslobođen veći dio Hrvatske, organiziraju veterinarsku službu. Uključuju se u NOO-e i nadzirani i pomagani izravno od naroda, počinju s teškim radom oko očuvanja ono malo stoke, što je izmaklo pljački okupatora.

Danas je veterinarstvo u oslobođenoj federalnoj Hrvatskoj prilično organizirano. U svim Oblasnim i Okružnim NOO-ima postoji veterinar, a u nekim

Iz Hrvatske seljačke stranke

Jedan od uzornih i radišnih članova Izvršnog odbora Hrvatske seljačke stranke neumoran u svom radu jest i časni naš starina dr. Jakov Grgurić. On nam upravo svojim člancima, koje čitamo u »Slobodnom Domu«, dokazuje upornost u političkom radu i svoju čvrstoću i odanost Narodnooslobodilačkom pokretu. Često obilazi sela po Bosni i Hercegovini i tamošnjim pristašama HSS tumači ciljeve naše borbe. Neumorno radi u narodu, dižući ga na ustanak i borbu.

Drug dr. Jakov Grgurić je jedan od onih Radićevaca, koji su stalno u pismenom uskom dodiru s Izvršnim odborom HSS. On je i glavni povjerenik »Slobodnog Doma« za Bosnu i Hercegovinu, te i taj posao najsavjesnije obavlja i traži da šaljemo što više »Domova«, jer »naš narod kad vidi »Dom«, svoje seljačko glasilo, koje je nekada uređivao naš vođa i učitelj Stjepan Radić, proplače od miline.«

krajevima popunjeni su i kotarevi. Ti novi narodni veterinari žive u selu, uz stočara, pomažu mu da očuva i pridigne stoku. Ne samo to, oni kao pravi narodni sinovi sudjeluju u rješavanju i svih ostalih političkih, ekonomskih i kulturnih problema svoga kraja. Naši veterinari nemaju plaću, dnevnicu putnih računa, — ne, oni rade kao i sav narod za pobjedu, za slobodu. To im je najveća nagrada. Pocijepili smo na desetke tisuća svinja, otvorili desetak ambulana, osnovali dva serum zavoda, organizirali veterinarsku službu, izobrazili par stotina veterinarskih pomoćnika, a sve samo uz izravnu pomoć našega naroda. Težak je to posao. Bez instrumenata, bez lijekova, stalno u pokretu pred upadima fašista. Pa ipak, i nakon prevaljenih 50 i 100 kilometara u zbje-

govima zajedno s narodom, vraćaju se natrag u porušena i spaljena sela i počinju iznova.

Krvava je to i teška škola. Iz nje izlaze novi učenici. Ti će učenici znati više, nego da su ne znam kakve škole svršili. U toj školi i naši veterinari upoznali su većinu svoga naroda, postali dio te veličine. Nema više te sile, koja će veterinara — partizana odkinuti od pravoga puta, a taj je: da sve svoje sile, bez obzira na nagradu, dađe za izgradnju naše nove federalne Hrvatske. Mi možemo s puno pouzdanja reći: naš narod dobio je svoju inteligenciju, naše selo dobio je svoga narodnog partizanskog veterinara. Nema ih mnogo, ali oni su temelj. Oni su početak novog, zdravog odnosa između veterinara i našeg sela.

ZORKO GOLUB, veterinar

Trgovina u oslobođenoj Dalmaciji

Oslobođenjem Dalmacije iskrslu su u privredi neobično krupni problemi. Proizvodnja je bila potpuno uništena, zalihe robe bile su neznatne, a uvoz nije postojao. Ono malo trgovine što je postojalo, bilo je u rukama švercera i nesavjesnih špekulanata. Neki su trgovci samo prividno vodili svoje radnje, sklanjajući robu za kasnija sredjenja vremena. Tržište je u danima oslobođenja bilo potpuno zamrlo. Jedino je šverc cvao.

Medjutim, različitim mjerama narodnih vlasti: od prijave zaliha do racionalne prodaje, određivanje cijena, te borbe protiv švercera i špekulanata, trgovina je pomalo počela oživljavati. Stoga je i tržište dobilo drugi izgled. U početku je, doduše, vršena isključivo naravna zamjena, ali kasnije sve više dolazi novac u promet. Seljaci se pojavljuju na tržištima i neposredno trguju s potrošačima.

Oživljavanju tržišta mnogo su pridonijela državna trgovačka poduzeća. Kada govorimo o ovim poduzećima, ne smijemo gledati samo na neke nepovoljne pojave, koje su se kod njih pojavile, a koje su danas već dobrim dijelom uklonjene. Moramo ih promatrati kao pionire naše trgovine. Nisu rijetki primjeri upravljača tih poduzeća iz Knina, Šibenika, Splita, Dubrovnika i ostalih mjesta, koji su danima pješčili po ledu i snijegu Bosne i Hercegovine da bi mogli dovesti meso i hranu izgladnelom narodu Dalmacije. Ne smijemo zaboraviti da je taj veliki posao vršen uz vrlo skućena prevozna sredstva. Aktivnošću državnih trgovačkih poduzeća i otvaranjem trgovačkih radnja u gradovima, pojavljuje se na tržištima Dalmacije znatnija ponuda, i to u većini za novac.

Vrlo je važno, da što prije pristupimo obnovi naše industrije i obrta. Već sada imademo nekoliko industrija, koje proizvode cement, karbit, vapno, cianamid (umjetno gnojivo), likere, sapun

kristalnu sodu i drugo. Obrt bi nam u velikoj mjeri olakšao stanje dok se ne uspostavi ostala industrija i ne oslobode jača industrijska središta naše zemlje. Medjutim, baš kod obrta opaža se zastoj. Iz više razloga ne pojavljuje se u trgovini obrtnička roba. Tu treba naći mogućnosti da se mladja, ne stručna snaga nadje u obrtničkim zadrugama, vodjenih od starih, iskusnih obrtnika. Te zadruge, kao i privatnici, trebaju što prije pristupiti proizvodnji onih proizvoda, koje danas traže široki slojevi naroda sa sela, nastojeći, da ti proizvodi budu solidni, jednostavni i masovni.

Postoji još i mogućnost nabavke iz inozemstva. Jedan dio potreba bit će zadovoljen od pomoći saveznika, a drugi uvozom. Za nas za sada postoje dva tržišta, Italija i Albanija. Nesredjeno stanje u Italiji, sve veći pad lire, pomanjkanje prevoznih sredstava, neriješena politička pitanja između nas i Italije, doveli su, izgleda, uvoz iz Italije u pitanje, bar za još neko vrijeme. Za naše uvozne proizvode postoji veliko zanimanje u Italiji, ali mi tamo možemo nabaviti samo neke proizvode, a kada ih nabavimo, otežan je izvoz. Za trgovinu s Albanijom pitanje broskog prostora otežava da se dodje do oživotvorenja mnogih razmjena.

Trgovini pripada važan i veliki zadatak razmjene dobara, koja ona ne stvara, nego ih dobiva iz različitih izvora. Velike i hitne potrebe naroda uvjetuju neminovno opći polet trgovine, kako državnog, tako i privatnog područja, koji će nastupiti u mjeri u kojoj uspijemo oživotiti izvore trgovine: industriju, obrt, poljoprivredu i vanjsku trgovinu.

Iz svega navedenoga proizlazi, da u današnjem stanju, a radi oživljavanja trgovine, moramo položiti glavno težište rada na obnovi industrije, obrta i poljoprivrede.

rekli su: »Ovo je evandjelje braće Radića i spas čitavom hrvatskom narodu«. Pročitali su i »Srpsku Riječ« i kazali nam: »I to je prava novina, kao i naš »Dom«, pošto ne huška srpski narod na nas. Samo takva politika, puna sloge i bratstva, može narod spasiti od potpune propasti.

Narod je dao za »Slobodni Dom« 6.300 kuna. I ako je ekonomski iscrpljen i tisuću puta opljačkan i popaljen, on ipak daje sve od sebe, samo da se sva domovina očisti od švaba, ustaša i četnika i oslobođena, da se uredi i izgradi na bratskoj slozi i ravnopravnosti.

JURAJ FRANIĆ, seljak
ODLIKOVANJE GLAVNOG TAJNIKA IZVRŠNOG ODBORA. — Predsjedništvo AVNOJ-a odlikovalo je ordenom Bratstva i jedinstva, između ostalih, i glavnog tajnika Izvršnog odbora HSS Antu Vrkljana.

U FOND »SLOBODNOG DOMA«. Uredništvo »Slobodnog Doma« primilo je od okružnog odbora JNOF Srednje Dalmacije svotu od 30.000 kuna, koji je iznos skupljen za »Slobodni Dom«.

Uredništvo »Slobodnog Doma«
Položaj

Dragi drugovi!

U malom selu Smokvić, novooslobođene općine Lovinac, upoznali smo narod, da su samo u partizanima oni ljudi, koji provode nauku i politiku braće Radića, da u partizanima imamo i vodstvo, koje zastupa probitke hrvatskog seljačkog naroda — Izvršni odbor HSS. Dali smo im »Slobodni Dom«, kojeg su veselo primili. Čitajući »Slobodni Dom«,

Narodnooslobodilačka borba

Sve življa djelatnost na svim domaćim bojištima. — Posljednjih dana porasla je djelatnost naših jedinica na svim domaćim bojištima. Ovo pojačanje djelatnosti naše hrabre vojske našlo je i uslijed boljih vremenskih prilika. Aktivnost je razvijena na svim područjima, a osobito u Lici, Bosni i Slavoniji, te Sloveniji.

U Lici naši hrabri borci odbili su neprijatelja na čitavom području Lapac—Ličke Jasenice—Gospić. U neposrednoj blizini Gospića zauzeto je jedno neprijateljsko uporište. Oslobodjeni su Poljanak i Selište.

Na Kordunu neprijatelj je pokušao da predje na lijevu obalu Korane, ali je pri tome odbijen, te su naše jedinice u protunapadaju prešle na desnu obalu rijeke i izbacile neprijatelja iz nekoliko uporišta. Ubijeno je 148, a zarobljeno 75 Nijemaca.

U Podravini uspješno se nastavlja ofenziva naših jedinica, osobito na području Podravska Slatina—Virovitica. Kod Podravske Slatine uništen je bataljon ustaša.

U Slavoniji zapadno od Slavonske Požege ubijeno je 120 neprijateljskih vojnika.

U Moslavini na području Moslavačke gore ubijeno je 170 neprijateljskih vojnika. Južno od Bjelovara ubijeno je

85 Nijemaca i ustaša.

U Krajini na položajima vanjske obrane Banje Luke ubijeno je 90, a zarobljeno 14 četnika i ustaša.

U Bosni nastavljaju se žestoke borbe oko samog Sarajeva. Ubijeno je preko 500 neprijateljskih vojnika. Osvojeno je više neprijateljskih uporišta. Kod Bijeljine ubijeno je 320 neprijateljskih vojnika, te osvojeno nekoliko neprijateljskih uporišta. Tako je samo 3 km od Bijeljine zauzeto selo Amajlije. Kod Doboja ubijeno je 70, a zarobljeno 19 četnika, dok se na prostoru između Doboja i Trebova predalo našim jedinicama 150 četnika s oružjem.

U Sloveniji naši su borci prekinuli sve veze između Italije i Njemačke. Kod Trnova ubijeno je 260 Nijemaca, dok je u ostalim krajevima Slovenije ubijeno u dva dana 450 Nijemaca. Zauzeto je više neprijateljskih uporišta.

Naše zrakoplovstvo pojačava svoju aktivnost, te pomaže našim jedinicama u uništavanju neprijatelja. Naročito jaka djelatnost zrakoplovstva je u Srijemu i Lici, kao i u drugim krajevima zemlje. U samom Gospiću pogodjeno je jedno skladište municije, dok je u Srijemu uništen veliki broj tenkova i motornih vozila, te ubijeno više stotina Nijemaca.

Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta

Okružni sastanak JNOF okruga Karlovac. — U prisustvu preko 300 delegata održan je sastanak okružnog odbora Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte za okrug Karlovac. Sastanak je otvorio predsjednik odbora drug Polović. Rasprava je bila živa i obilna. Među ostalim govorio je i župnik Slunja, koji je posebno naglasio zadovoljstvo što je učvršćena sloga Srba i Hrvata, te se ne pita: jesi li Srbin ili Hrvat, jesi li seljak ili nadničar, nego jesi li dobar, pravedan i vrijedan. Izrazio je želju da se duhovno i srcem još više ojačamo, kako bi se što prije postigao konačni cilj — oslobodjenje naše zemlje.

Savjetovanje kotarskog odbora JNOF Hvara i Visa. — U Hvaru je održano savjetovanje kotarskog odbora JNOF. Prisustvovali su delegati Hvara i Visa. Raspravljalo se o radu JNOF-e, o obnovi, o izborima i učvršćivanju narodne vlasti. Posebno je govoreno o potrebi obnove zadrugarstva kao važne privredne grane. Nakon rasprave izabrani su delegati za okružni odbor JNOF-e Srednje Dalmacije.

Zemljoradnička stranka pristupila Jedinstvenoj fronti. — U Beogradu je održan zemaljski sastanak Zemljoradničke stranke. Kao gosti prisustvovali su predstavnici AVNOJ-a, Jedinstvene fronte Srbije, sindikata i naše vojske. Od strane Izvršnog odbora HSS prisustvovao je glavni tajnik Ante Vrkljan. Na sastanku je uzelo učešća više govornika, koji su oštro osudili držanje u inozemstvu bivšeg šefa stranke Milana Gavrilovića, koje držanje nije bilo u skladu s programom stranke i interesima drža-

Poziv na suradnju

Pozivaju se svi književnici i slikari — samoaktivisti — (samouci) — borci i pozadinski radnici, da odmah pripreme i pošalju na doljnu adresu sve svoje uspjele književne ili slikarske radove, kao svoje priloge za »IZVOR« — list književnika i slikara — samoaktivista.

Uz priloge treba poslati kratku biografiju, (životopis) zavičajno i sadašnje boravište.

KLUB KULTURNIH RADNIKA HRVATSKE
redakcija »IZVOR«-a ŠIBENIK

ve. U tom smislu je prihvaćen zaključak, te se najoštrije osudjuje bivše vodstvo. Ujedno je tom vodstvu oduzeta svako pravo da predstavlja stranku i govori u njezino ime. Jednoglasno je prihvaćen zaključak, da stranka pristupi Jedinstvenoj narodnooslobodilačkoj fronti Srbije.

Za predsjednika Izvršnog odbora Zemljoradničke stranke izabran je seljak Kosan Pavlović iz Stepojevca (Srbija).

Izbori u Makedoniji. — U Makedoniji su održani izbori za NOO-e. Odaziv naroda bio je upravo ogroman. U pojedinim gradovima ljudi su još prije određenog vremena za glasanje stajali pred biračkim mjestima. Mnoštvo naroda pod zastavama dolazilo je na izbore, ključići maršalu Titu i narodnoj vladi. U nekim mjestima su već u 5 i pol sati ujutro održane velike manifestacije. Tako su izbori počeli u 6 sati, već do 9 sati glasalo je preko 50 posto glasača. U velikom broju gradova rezultat glasanja iznosi 100%.

VISOKA SVIJEŠT NARODA KOD IZBORA NARODNE VLASTI. — U Dalmaciji su u punom jeku izbori za mjesne i gradske NOO-e. Izbori koji su do sada obavljani u raznim kotarevima, pa i u gradovima, pokazuju visoku svijest naroda kod izbora narodne vlasti. Uspjesi, koji su postignuti su vrlo veliki. Svugdje je narod uz velike manifestacije i oduševljenjem dolazio na izbore, te su svoje glasove dali za izbor narodne vlasti svi bez razlike, građani i seljaci, radnici i intelektualci, muški i ženski od 18 godina unaprijed. Žene su također u punom broju uzete učešća na izborima i time dokazale, da su potpuno sviješne svojih prava.

Izbori, koji su provedeni za sela i općine pokazali su visoku svijest našeg seljaštva u izgradivanju narodne vlasti. U svim selima odaziv naroda za izbore narodne vlasti bio je vrlo velik. Rezultati su veliki, te iznose od 95 do 100%.

U nedjelju, 18. o. mj. obavljani su izbori u gradovima Splitu i Šibeniku za rejonske NOO-e i Gradske narodne skupštine. Odaziv građana za ove izbore bio je također velik. Koliko nam je poznato, rezultati izbora u Splitu prelaze 90 posto, dok u Šibeniku iznose i svih 98 posto.

Političke i kulturne vijesti

BRITANSKI AMBASADOR STIGAO U BEOGRAD. — Britanski ambasador gospodin Stivenson stigao je u Beograd i po dolasku posjetio kraljevske namjesnike i predsjednika vlade maršala Josipa Broza-Tita.

Vlada Sovjetske Unije imenovala je također svog ambasadora (diplomatskog predstavnika) i to Ivana Vasiljevića Sadčikova. Dolazak američkih diplomata u našu zemlju očekuje se također ovih dana.

TRI STOTINE STALJINOVIH DNEVNIH ZAPOVIJEDI. — Moskovski list »Izvestija« u svom uvodniku od 13. ožujka piše: »Tri stotine dnevnih Staljinovih zapovijedi nalaze se kao miljkazi na velikom povijesnom putu, kojeg je prešla Crvena armija. Petoga kolovoza 1943. godine maršal Staljin potpisao je prvu posebnu dnevnu zapovijed povodom oslobodjenja Orela i Bjelgoroda. Tri stotine Sovjetskih pobjeda označava put od 1500 kilometara od Orela do Kistrina na njemačkoj rijeci Odri — posljednjeg snažnog utvrđenja pred Berlinom i put od 1300 kilometara od Bjelgoroda do Budimpešte. Tri stotine Staljinovih dnevnih zapovijedi su stepenice, kojima se uspela naša armija u svom vještom pobjedivanju neprijatelja. Dnevne zapovijedi maršala Staljina uništile su i pretvorile u prašinu njemačku vojničku načela i planove o »mujevitom« i »totalnom« ratu u kome su Nijemci predvidjeli kako će osvajati jednu državu za drugom. Rat je došao u Njemačku, u njihovu kuću. Tri stotine sovjetskih pobjeda, to je plaća ne samo za sve ono što su Hitlerovci učinili u tuđim zemljama, nego i plaća za njihovu stoljetnu ludost o višoj njemačkoj rasi.

Tristota dnevna zapovijed nije posljednja. Mi ne znamo, koji će broj nositi dnevna zapovijed Vrhovnog komandanta, koja će objaviti osvojenje Berlina, ali sovjetski narodi znadu vrlo dobro i Nijemci to također znadu, da će se

PIONIRI KOD MARŠALA TITA. — Ovih dana primio je maršal Tito delegaciju beogradskih pionira. Najstariji delegat bio je dječak od 11 godina, a najmladji djevojčica od 5 godina. Poslije razgovora s njima rekao im je maršal Tito između ostalog i ovo:

»Drago mi je što vas vidim. Vi pioniri imate također svoje zadatke. Prvi

vaš zadatak jeste da učite, da bi koristili svojoj domovini demokratskoj federativnoj Jugoslaviji. Vi morate da dobro učite. Ja učite sve osnovne stvari, koje su potrebne za život jednog čovjeka. Drugo, vi treba da učite kako treba voliti svoju zemlju, čiji su sinovi i kćeri dali toliko krvi za slobodu. Ja sam uvjeren da ćete vi svoje zadatke ispuniti. Je li tako? — Tako je, odgovorili su složno pioniri.

BUGARSKI REGENT TODOR PAVLOV O ODNOSIMA BUGARSKJE I NOVE JUGOSLAVIJE. — »Bugarski narod s velikim oduševljenjem prati svaku akciju, kojoj je cilj što potpunije i brže ostvarenje bratske suradnje između dvije susjedne slavenske države, koje su tako često u prošlosti strani i domaći imperijalisti, dinastije i vojničke klike bacale u bratoubilačke radove«, rekao je od prilike bugarski učenjak i regent Todor Pavlov. »Makedonsko pitanje dobilo je svoje najbolje moguće riješenje, i Makedonija od jabuke razdora postala je odlučno i konačno moćna u jedinjavajuća spona Južnih Slavena.«

VELEPOSJEDNIČKI DVORAC PRETVOREN U SEOSKU ŠKOLU. — Poljska vlada provodi agrarnu reformu i u zapadnim, tek oslobodjenim zemljama Poljske. Narod je s velikim oduševljenjem pristupio raspodjeli veleposjedničke zemlje. U dvorcu poznatog fašističkog sluga poljskog velikog Dobošinskog smještena je sada seoska škola.

Traže se nadzorni organi na kulturi duhana

Privremenoj Upravi državnih monopola potreban je veći broj bivših organa finansijske kontrole, koji će biti raspoređeni u područja Duhanskih stanica u Dalmaciji u svrhu nadzora nad kulturom duhana. Pozivaju se stoga zanimane osobe, da se najdalje do 15. travnja o. g. prijave svom Kotarskom, odnosno Gradskom NOO-u i dadu osobne podatke na propisanoj tiskanici i podatke o današnjem boravištu i zaposlenju, te na kojim je poslovima radio u finansijskoj službi. Osobe, koje budu primljene u službu, nadzirat će kulturu duhana za vrijeme sezone, a zimi će biti uposlene u Duhanskoj stanici na pomoćnim i stručnim poslovima.

IZ KANCELARIJE PRIVREMENE UPRAVE DRŽAVNIH MONOPOLA U ŠIBENIKU, br. 157. od 15. III.

Ratni tjedni pregled

Danas, kada se na istoku Njemačke Crvena armija nalazi svega 600 kilometara udaljena od Savezničke vojske na zapadu, postalo je jasno svim Nijemcima, pa i njihovim vodjama i slijepim poslušnicima, da je došao kraj hitlerovske vlasti. Ipak pokušavaju oni pokušajući i zadnje ljudske rezerve dati neki manji otpor, a negdje možda izvršiti pokušaj ofenzive, što ih stoji neizmjerne žrtve u ljudstvu, a pogotovo u materijalu. Naravno tako nije mogao uspjeti ni pokušaj zaustavljanja ruskog napredovanja prema prilazima Njemačkoj s jugoistoka, gdje se sada nakon trinaestodnevne njemačke ofenzive pomoću tenkova očekuje nova akcija maršala Tolbuhina. Ovo novo napredovanje povuklo bi i konačno uništavanje ostataka njemačkih trupa na teritoriju Jugoslavije, kod čega će svakako važnu ulogu odigrati naša Jugoslavenska armija.

Da se propagandom ne dobija rat uvidjeli su hitlerovački vodje i njihov Hitler koji je izjavio da se u povijesti Njemačka nalazila na rubu propasti, a sada skromno priznaje svoju propast riječima: »Sudbina ide protiv nas. Što nas čeka vidi se prema onome što se događa na frontovima na zapadu i istoku.«

To je jasna kapitulacija.

Nijemci su stejšnjeni u Istočnoj Pruskoj toliko, da osvajanje i najmanjeg zaseoka od Crvene armije predstavlja značajan gubitak. Led se počeo topiti na Frisches Haffu i tako je Nijemcima propala i zadnja nada, da se bijegom spase od pravednog suda kojeg im donosi Crvena armija.

Zauzet je grad Kolberg, i tom prilikom pobijeno 6.000, a zarobljeno 8.000 Nijemaca.

Saveznici bilježe znatne uspjehe kod proširivanja mostobrana na Rajni, te su uspješno presjeći autostradu, (široki automobilski put), koji vodi od Koelna do Frankfurta. Ujedno je cijela Rurska oblast potpuno odcijepljena od Njemačke i presječeni svi putevi i željezničke pruge.

Francuske i Savezničke snage potpuno su očistile Francusku od ostataka njemačke vojske, izuzev nekih luka na Atlantiku.

Već 27 dana Berlin je stalno bombardiran od Savezničkog zrakoplovstva, koji uništavaju Njemačku bombama od 10.000 kg. Samo 19. o. mj. tuklo je u jednom zračnom napadaju Njemačku 7.000 savezničkih zrakoplova.